

# Édes Anyanyelvünk

2017. FEBRUÁR

XXXIX. ÉVF. 1. SZÁM



Beck Ö. Fülöp:  
Mikes Kelemen (1908)

## A TARTALOMBÓL:

Balázs Géza:  
Fábry Sándor stílusa

Nagy L. János:  
Hullámok a Weöres-tengerből

Nádasdy Ádám:  
Ne főzd mindig ugyanazt!

Kövecses Zoltán:  
Metaforálunk

Nádasdy Borbála:  
„Erős páncél a nyelv...”  
Mészáros Márton interjúja

Kiss Margit:  
Elmés szavak Mikestől

Beke András:  
Hangok a Marsról

Kemény Gábor:  
Kvaterkazzunk Wacha Imrével!

Seres Kristóf:  
Jókai és a retorika

És: 2016 szavai,  
2017. évi pályázatok,  
programok

# 2017

Ez az év Arany János éve. 200 éve született Arany János, aki nélkül „dadogna a modern magyar költészet” (HT, költő). Február 21-én, az anyanyelvek napján a Petőfi Irodalmi Múzeumban Arany János évadnyitó konferenciát rendez az Anyanyelvápolók Szövetsége, amelyen bemutatjuk Beke József háromkötetes Arany-szótárát, a legfrissebb és majdnem legerjedelmesebb magyar írói szótárt.

Ez az év a reformáció kezdetének 500. évfordulója. Alkalom arra, hogy megismerjük, megértsük, mit adott a reformáció Európának és a világnak. Ezért választottuk az 51. magyar nyelv hete fő témájának a reformáció nyelvi hatását; s a megnyitó helyszínénél (fél évszázad után először) egy határon túli intézményt, a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemet. Április 25-én itt nyitjuk meg a magyar nyelv hetét. Törekszünk a magyar nyelv hete rendezvénysorozat ki- szélesítésére, ezért megállapodtunk a Tudományos Isme- retterjesztő Társulattal (mely 1967-ben elindította a ma- gyar nyelv hetének) további, helyi programok szervezésé- ről.

2017-ben ismét lesz nyelvészta- bor. Az Anyanyelvápolók Szövetsége kiemelten támogatja az országos anyanyelvi rendezvényeket (Implom és Simonyi helyesírási verseny, Eötvös- és Kossuth-szónokverseny, Kazinczy- és Szép ma- gyar beszéd verseny), valamint a határon túli anyanyelvi rendezvényeket.

Emelt díjkerettel írjuk ki a 2017. évi anyanyelvi pályáza- tot, de meghirdetjük a Deme László-ösztöndíjat is. 2017. november 13-án a Vigadóban rendezzük meg a magyar nyelv napi gálát.

Végezetül: ebben az évben lesz 25 éve annak, hogy a je- lenlegi szerkesztőség elkezdte munkáját. Hálás szívvel kö- szönjük olvasóink, a nyelvművelés, az anyanyelvápolók bi- zalmát, figyelmét!

**A szerk.**

**Beck Ö. Fülöp** (1873, Pápa – 1945, Budapest). Szobrász, a modern magyar szobrászat és éremművészet egyik úttörője.

1888-tól 1893-ig a budapesti Iparművészeti Iskola ötvös szakán tanult. 1892-ben velencei tanulmányúton járt, majd 1894-ben ösztöndíjjal Párizsba került. Onnan pályázott a mil- leniumi kiállítás emlékérem megalkotására, amit meg is nyert. 1897-ben Münchenben, 1898-ban az Iparművészeti Mú- zeumban volt éremkiállítása, ahol először szerepelt nálunk az érem önálló műfajként. A párizsi világkiállításon 1900-ban ezüstérmet nyert, ezután Olaszországban és Németországban járt tanulmányúton. 1906-ban Milánóban nagydíjat nyert.

Később figyelme egyre inkább a szobrászat felé fordult. 1910-től Gödön épített műtermében készítette szobrai- t. Első önálló kiállítása 1914-ben volt az Ernst Múzeumban. Épület- plasztikával is foglalkozott (Corvin Áruház reliefsjei, 1926). Az 1930-as években több síremléket is mintázott. 1944-ben buj- kálni kényszerült, 1945 január végén nyomtalanul eltűnt.

## TARTALOM

|                                                                                                       |       |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| Pályázatok . . . . .                                                                                  | 3     |
| <b>Büky László:</b> „A pő, ha engemély, kimár” . . . . .                                              | 4     |
| <b>Balázs Géza:</b> Miért érdekes? Fábry Sándor stílusa . . . . .                                     | 5     |
| <b>Pankovics Gergő:</b> Tárgyi és határozói bővítmények a mondatban . . . . .                         | 6     |
| <b>Kemény Gábor:</b> Új szavakat tanulok. Üvegplafon. Kémia . . . . .                                 | 7     |
| <b>Nagy L. János:</b> Hullámok a Weöres-tengerből . . . . .                                           | 8     |
| Ne fozd mindig ugyanazt!<br><b>Nádasdy Ádámmal beszélget Balázs Géza</b> . . . . .                    | 9     |
| Metaforálunk.<br><b>Kövecses Zoltánnal beszélget Balázs Géza</b> . . . . .                            | 10    |
| <b>Kiss Margit:</b> Elmés szavak Mikestől . . . . .                                                   | 11    |
| <b>Holczer József:</b> Szentember – szent ember . . . . .                                             | 12    |
| <b>Dóra Zoltán:</b> De mi az a stb.? . . . .                                                          | 12    |
| <b>Elek Lenke:</b> Hogy a majmok meg ne sértődjenek... Politikai korrektség a nevezéktanban . . . . . | 13    |
| <b>Mészáros Márton:</b> Nádasdy Borbála: „Erős páncél a nyelv...” . . . . .                           | 14    |
| <b>H. Varga Márta:</b> Édesanya-nyelvből édes anyanyelv . . . . .                                     | 15    |
| <b>Beke András:</b> Hangok a Marsról. Egy szimulált úrutazás fonetikai tanulságai . . . . .           | 16    |
| <b>Kemény Gábor:</b> Kvaterkazzunk Wacha Imrével! . . . . .                                           | 17    |
| <b>Seres Kristóf:</b> Jókai és a retorika . . . . .                                                   | 18    |
| <b>Minya Károly</b> (összeállította): www.manyszi.hu . . . . .                                        | 19    |
| Hírek – tudósítások . . . . .                                                                         | 20–21 |
| Pontozó . . . . .                                                                                     | 22    |
| Keresztretjtvény . . . . .                                                                            | 23    |
| Új szavak, kifejezések (93.) . . . . .                                                                | 23    |
| <b>K. G.:</b> Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek . . . . .                                            | 24    |

## ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, április- ban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a szakmai támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Bobák-Hajdu Tímea (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com.

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László,

Heltainé Nagy Erzsébet,

Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasok- nak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások  
Minisztériuma,



a Nemzeti Kulturális Alap, **NKA**  
Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti  
Akadémia,



a Consequit Csoport, **CONSEQUIT**  
IDŐBEN A HOLNAPÉRT

a Magyar Fejlesztési  
Bank  
segíti.



ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

## Hobbik, hobbinyelvek. Anyanyelvi pályázat, 2017.

A kulturális kormányzat és az Anyanyelvpolók Szövetsége meghirdeti a 17. anyanyelvi pályázatot, melynek témája: *Hobbik, hobbinyelvek*. A pályázat célja a magyar nyelv értékeinek feltárása, megóvása, nyelvi örökségünk megőrzése és életre keltése, gyarapítása, az újabb nemzedékekkel való megismertetése. A hobbi – rendszerint szabad időben végzett, nem anyagiakért folytatott – kedvenc időtöltés, szórakozás, szenvedély, hóbort, korábbi kifejezéssel: passzió. Célja az önmegvalósítás, az önfejlesztés, a vágyak kielétele, a személyiség sokoldalú kibontakoztatása. A hobbi lényege, hogy „szerelemből”, kedvtelésből, „amatőrként” űzzük. Végül soron bármi lehet hobbi, amit az ember szívesen csinál. A hobbi szervezi az egyén és a közösség életét, hasznos elfoglaltságot és örömet jelent, ezért a hobbinyelvet azért is tartjuk felfedezendőnek és fontosnak, mert hozzájárul a személyiség kiteljesítéséhez. Korábban természetes volt, hogy az emberek meghatározták hobbijukat, azt beépítették napirendjükbe, elmélyültek benne, és szívesen beszéltek róla. A hobbi leírása, illetve a róla való beszéd: a hobbinyelv. A hobbinyelv besorolható a csoportnyelvek vagy az ún. szociolektusok körébe. Tipikus egyéni hobbik: olvasás, rajzolás, rejtvenyfejtés, bármilyen művészeti ágba való elmélyedés. Tipikus társasági hobbik a következők: sakk, társasjáték, gombfoci, kártyázás, sport, tánc. Kreatív hobbik: kisvasutazás, számítógépes játék, barkácsolás, kézműveskedés, fotózás. Gyűjtőhobbik: bélyeg, gyufacímke, plakát, firkálás, felirat. Különleges, extrém hobbik is vannak: autogramgyűjtés, mesterséges nyelvek alkotása. Ami valakinek foglalkozás, az másnak hobbi is lehet: főzés, kertészkedés, borászat, művészeti tevékenység: zenélés, éneklés, rajzolás stb.

A pályamunka állhat egy hobbi leírásából, a hobbihoz kapcsolódó szókészlet (sajátos szókincs, frazeológia) leírásából, lehetőség szerint kisszótár melléklettel. Saját hobbi leírása is lehet a pályázat tárgya. Az ezermester- és hobbiboltok kínálata ötleteket adhat a hobbik, hobbinyelvek gyűjtéséhez.

A pályamunkák javasolt terjedelme: 10–25 000 leütés.

A bírálóbizottság elnöke: Grétsy László professor emeritus, tagjai: Balázs Géza egyetemi tanár (ELTE), Minya Károly főiskolai tanár (NYE). A tartalmi és filológiai szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek, a nyertes pályázók munkáiból készülő válogatást megjelentetik. A pályázat benyújtásával a pályázó hozzájárul dolgozata közzétételéhez, szerzői jogai a kiadóra szállnak. A kiadott dolgozat szerzője a kiadványból tiszteletpéldányt kap.

Díjak: A pályázat díjazására 1 000 000 Ft áll rendelkezésre. A díjak lehetnek pénzdíjak és tárgyjutalmak. A bírálóbizottság fenntartja a jogot a díjkeret felosztására, visszatartására.

Beérkezési határidő: 2017. augusztus 15. A pályázati anyagot elsősorban elektronikus formában (e-mailben, csatolt fájlban) kell küldeni. A szervezők kivételes esetben elfogadnak csak papír formában beküldött pályamunkát is. A beérkezett pályázatot e-mailben visszaigazoljuk! Ímélcím: ea.szerkesztoseg@gmail.com.

Az eredményhirdetés és a pályázati anyagból szerkesztett kötet bemutatása 2017. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz.

A pályázat kötelező tartozéka egy adatlap a következő nyilatkozással és adatokkal:

Nyilatkozat: Alulírott nyilatkozom, hogy a Hobbik, hobbinyelvek című pályázatra beküldött pályamunkám teljes egészében a saját, eredeti, másutt nem közölt alkotásom, s annak szerzői jogát (amennyiben azt a pályázat kiírói egészében vagy részleteiben megjelentetni kívánják) a kiadónak engedem át. Megadandó adatok: a pályamunka címe, a pályázat besorolása: egyéni – közösségi – ifjúsági kategória, a szerző neve, címe, telefonszáma, ímélcíme, saját kezű aláírása. A Nyilatkozatot postán kell beküldeni: Anyanyelvpolók Szövetsége, Hobbik, hobbinyelvek pályázat, 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

## Deme László-ösztöndíj

Az Anyanyelvpolók Szövetsége ösztöndíjat alapít a magyar nyelvtudományban, nyelvi ismeretterjesztésben, nyelvművelésben, a nyelvi kultúra ápolásában kiemelkedő eredményt felmutató személyeknek.

A pályadíj összege: 1 M Ft, amelyet minden évben a magyar nyelv napján ünnepélyes keretek között adnak át. Egy évben legfeljebb két pályadíj adható (a pályadíj nem osztható meg, viszont a bírálóbizottság fenntartja a jogot a díj visszatartására).

A pályázat feltételei: a 40. életév be nem töltése; legalább 2, tudományos kritériumoknak megfelelő, nyelvészeti témájú, magyar nyelvű publikáció (tudományos folyóiratban); legalább 5 egyéb (ismeretterjesztő) publikáció; a magyar anyanyelvi ismeretterjesztésben, kultúraápolásban, művelődésszervezésben kifejtett egyéb tevékenység. A későbbiek során új teljesítménnyel korábbi nyertes pályázó is benyújthat pályázatot.

A pályázat tartalma: rövid életrajz, interneten elérhető, ellenőrizhető anyagok, két olyan személy megnevezése (e-mail-cím, telefonszám elérhetőségekkel), aki a bírálók kérésére a szakmai adatokat hitelesíti, vagy akitől a pályázó személyére ajánlás kérhető. Terjedelme: legfeljebb 2 oldal (5000 leütés).

A 2016. évi pályadíjat 2017 tavaszán adja át a Szövetség. A pályázat beküldésének határideje: 2017. március 15. A pályázat kizárólag e-mailben küldhető be: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Az elbírálás határideje: 2017. március 30. A bírálóbizottság két felkért nyelvészről, valamint az ASZ elnökségének egyik tagjából áll.

A 2017. évi pályadíjra 2017. augusztus 31-ig lehet pályázni. A díjátadás 2017. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz.

Az ASZ elnöksége

## Szólásaink, közmondásaink használatáról

### Felhívás Kárpát-medencei magyar tanítókhoz-tanárokhöz

Egyetlen nép nyelve sem lehet erős szólásainak és közmondásainak ismerete nélkül. A történelem rostjában át nem hullott szólásaink titka a népi bölcsesség időtlen érvényessége. Szólások nélkül elképzelhetetlen az ízes-színes, alkotó nyelvhasználat. A nagyvárosi közösségek napi érintkezési gyakorlatában azonban épp annak a folyamatnak vagyunk tanúi, amelynek során a kreatív nyelvhasználat gyorsuló mértékben teret vesz: mind kevesebbszer hallunk beszédhelyezethez illő szólást, még ritkábban találó közmondást. Helyzetértékelésre van szükség: hol, milyen korú fiatalok mennyire ismerik, mennyire tudják/akarják/merik/félik használni nemzeti szókincsünk elemeit. Keressük az okokat, nem hallgatunk el az eredmények kedvező és kedvezőtlen felét sem, a bajok pontos ismerete nélkül ugyanis érdemben segíteni sem lehet. Ezért fordulok minden, magyar nyelvterületen élő-tanító-alkotó tanár-kollégához. Segítsenek azzal, hogy elkérjem tőlem a felmérés kérdőívét, és annak kitöltésére legalább egy osztályukkal szánjanak harminc percet. A kérdőív kitöltése – két oldal – szórakoztató és tanulságos, egyáltalán nem izzadásgátló, unalmas munka! Kitölthető papíron, de, ha a lehetőségek adottak, akár a Google Google-form-felületén is. Az adatközlők természetesen névtelenek maradnak, a kérdőívet kitöltőtől csak állandó lakhelyét, nemét, életkorát és iskolatípusát, valamint nyelvismeretét kérdezzük. Segítő kollégák jelentkezését a szolasmentes@gmail.com címen várjuk 2017. május 31-ig. E címről kapják a pdf-formátumú vagy világhálós kérdőíveket is. A visszaküldés módját esetenként egyenítettjük majd. A felmérés eredményeit 2017 második félévében ismertetjük az Édes Anyanyelvünk és a Magyar Nyelvőr hasábjain, ill. az E-nyelv Magazin Szólásmentés rovatában. (Pomozsi Péter)



# „A pó, ha engemély, kimár...”

„Mit tudják ezek a mai halandzsálók, mi volt az akkor és ottan, mikor a halandzsza megszületett ott, a mi asztalunknál – a nyelv őskora, költészete, kultúrája, minden!” A kávéházi asztalnál két költő hozza létre a halandzsát Karinthy Frigyes Mint vélgaban című karcolatában. Először kuruc hangulatú verset írnak: „Huj, kozsmabég, huj, kereki! / Vatykos csuhászok vereki! / Dengelegi!” Ezután szonettet költenek Fájdale... címmel „a francia dekadensek modorában”: „A pó, ha engemély, kimár – / De mindegegy, ha vildagár...” Sajnos, a karcolat elbeszélője ezen kívül csupán a befejezésre emlékszik: „...mert engemély mindet bagul, / Mint vélgaban a bégahur!” Karinthy a magyarban nem létező szavakból alakította ki az általa halandzsának nevezett nyelvezetet. A kávéházban valaki szóba elegyedik az egyik vendéggel – „Csak azt akartam tudni, hogy a pincér ebben a kávéházban is *kiszera méra bávatag*, ha lehet” – végül kölcsönkér tőle öt koronát, és kap is, hiszen a vendég teljesen megzavarodott. Azt hiszi: kezdődő elmezavara van, mintha magyar nyelvű beszédet hallana, mégsem tudja fölfogni némely részét.

A nyelvi szerkezet valóban magyar. Ha csupán a záró verssort nézzük: *mint*-tel kapcsolt jelzői mellékmondatra ismerhetni, továbbá a *vélgaban* ragos névszóra (-ban ragos határozóként), majd a határozott névelőre, amely után főnév szokott következni, így a *bégahur* bizonyos főnév.

A XX. század egyik költősenije, Weöres Sándor szintén írt efféleket, többnyire nem magyar elemekkel, hanem kitalált nyelven. Egyik verse nem csupán ilyen nyelven van meg, hanem magyar fordításban is: Barbár dal (Képzelt eredeti és képzelt fordítás). Utolsó versszakában jól látható a weöresi nyelvszerkezet némely vonása:

|                                    |                            |
|------------------------------------|----------------------------|
| <i>Vá pudd</i> shukomo ikede       | Földed tüskét teremjen     |
| <i>vá jimla</i> gulmo buglavi ele  | tehened véres tejet adjon  |
| <i>vá leli</i> gulmo ni dede       | asszonyod fiat ne adjon    |
| <i>vá odda</i> dzsárumo he! jaman! | édesapád eltemessen! ajaj! |

A képzelt eredetiben például a *vá* (a magyar szöveggel összevetve) úgy viselkedik, mint a magyar egyes szám 2. személyű birtokos személyrag: *vá pudd* 'földed', *vá jimla* 'tehened', *vá leli* 'asszonyod', *vá odda* 'édesapád'.

A *vá* szó(lem?) másutt is szerepel {magyar nyelv} : {képzelt nyelv} viszonyban az Arany kés forog című versben:

|                          |                       |
|--------------------------|-----------------------|
| arany kés forog          | aur glainre iki       |
| a telt szívben és fönn   | <i>vobe gollu vá</i>  |
| arany kés forog          | aur glainre iki       |
| fény pattog éles szilánk | tian plitei keumu tié |
| arany kés forog          | aur glainre iki       |
| a telt szívben és fönn   | <i>vobe gollu vá</i>  |
| se határ se út           | hom vonnon mi         |
| fény pattog              | tian plitei           |
| a telt szívben           | <i>vobe gollu</i>     |

éles szilánk  
arany kés forog  
a telt szívben és fönn  
fény pattog éles szilánk  
se határ se út

keumu tié  
aur glainre iki  
vobe gollu vá  
tian plitei keumu tié  
hom vonnon mi

A *vobe gollu vá* sornak a *telt szívben és fönn* a megfelelője, a *vá* tehát 'fönn' jelentésűnek tartható, a *vobe* '(a) telt' jelentésűnek – ha a jelző az elképzelt nyelvben is a jelzett szó előtt áll –, a *gollu* a 'szív' jelentésű főnévnek felel meg (és így szinte mindegyik magyar szó helyettesíthető). Az e versbeli *vá* tehát nem azonos jelentésű a weöresi költői nyelvből fentebb ismertetettel.

Ugyancsak megtalálható a *vá* A holdbeli csónakos színjátékban. Egyik szereplője, a Lapátos hindu ugrál és énekel örömeiben, mert valamilyen híradásáért száz aranyat kapott:

Erdő járnai, gally *szennyi*  
soha többet nem *mennyi*,  
mától kezdve ur *lennyi*,  
mint a kutya *pihennyi*.  
Om *vá!* om *vá!* nidhájó *vá!* om *vá!*

Ez a *vá* a nyugat-dunántúli nyelvjárást felidéző rész elemeitől – ur 'úr', *szennyi* 'szedni', *lennyi* 'lenni', *pihennyi* 'pihenni' – élesen különbözve szanszkrit imaformula része, amely rendkívül szent, de ugyanakkor értelmetlen szóhalmaz.

Az is Weöres nyelvi bravúrai közé tartozik, ahogyan saját sírversét – (Itt nyugszik W. S.) – kezdi:

*Mántikáténi katá...* Már arcod esőben elolvad,  
hűs földben kisimúl csöngői boglya-hajad.

E disztichon első sorában a *mántikáténi katá* mint sírvers(kezdet) ókori gyászdalokat követ (a verselésben is). Ugyan *mántikáténi* szó nincs a klasszikus görögben; van azonban *μαντική* (*mantika*) 'jóslással kapcsolatos, jós-' melléknév (neutrumi alak), illetőleg ebből képzett, fogalmat jelentő főnév ('jóslás; jóslással kapcsolatos dolgok'). A weöresi szó *téni* része nem azonosítható az ógörögből. Még lehetne példákat mutatni Weöres költészetéből ilyenféle jelenségekre, amelyek zömében alig sejthető, milyen nyelvi szerkezet vezérelte a költőt.

Karinthy Frigyesnek egyszer a fiával folytatott kicsoda-micsoda játékban saját halandzsaversét kellett kitalálnia, de sehogyan se jött rá a megoldásra. Karinthy Ferenc először „A kicsoda, ha kicsodát mit csinál / De milyen, ha mit csinál...”, majd „A kicsoda, ha hogyan mit csinál / de mikor...” átírásban tette föl a megfontolandó verszetet. Egyszer csak Karinthy rájött a megoldásra: „Apám tenyerével az asztalra csapott. – *A pó, ha engemély, kimár, de mindegegy, ha vildagár!* Ugye, te csirkefogó, mondom, hogy rosszul kérdezed. Az *engemély* nem *engem* helyett van, az nem kicsodát, mert nem tárgy. És nem is hogyan, mert nem határozó, hanem csak jelző! Milyen? Engemély! Hogy lehet ezt nem érezni?”

Büky László

## Tisztelt Olvasóink!

Lapunk valamennyi postahivatalban előfizethető. Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a megjelenés napján postacímükre megkapják, amennyiben tagdíjukat időben befizetik. A 2016. december 31-ig befizetett tagdíjak esetében 2017 februárjától, a később befizetett tagdíjak esetében a befizetést követő második hónaptól tudjuk küldeni a lapot. Visszamenőlegesen a lapot nem tudjuk biztosítani.

A szerkesztőség

# Miért érdekes?

## Fábry Sándor stílusa

Minden bizonnyal a modern humor és kabaré egyik megújítójaként kell tekintenünk Fábry Sándorra, aki előbb a Hócipő „kéthetilapban”, később a rádiókabarében és televíziós show-műsoraiban mutatta be sajátos, újszerű stílusát. Stílusának fő jellemzője a hétköznapi jelenségek, tárgyak világának szakszerűen ironikus, nosztalgikus kritikája. Azért is megújító, mert részben mentorálásával, részben követőiként bontakozott ki a magyar stand up comedy, valamint intézményesült formája, a nevében is magyarrá lett *dumaszház*.

### Tárgykultúránk

Fábry látletelei felfoghatók úgy is, mint szemiotikai és nyelvi tárgy- vagy tájképsorozatok, tárgyi és nyelvi emlékek. A sorozat egyes darabjai részben nevetésre ingerlő pótmegoldások a szocializmusból, részben a találékony ezermesterek alkotásai. A Dizájn center című könyvben például ilyenek szerepelnek: *Bo-bo-bodega* (bódék), *Kacsaláb city* (építkezés), *A pad* (betonpadok), *Csetegő de csucu* (csetegő: saját kezűleg eskábált teherautók), *Pószboksz* (postaládák), *Pecakomfort* (horgásztégek), *Gardenazuhi* (kerti zuhanyzók), *Honi bassztopp* (buszmegállók), *Trisztán és Vizolda* (vizeldék), *Harap-lak* (kutyaházak), *Lesi lócák* (kispadok), *Házunk, kertünk* (várak, törpék, tavak), *Madárijesztők* (itt utal Kovács Ákos néprajzkutató gyűjtésére és kiállítására is), *Tépeéfe* (tiltott pálinkafőző-készülékek, itt utal Balázs Géza könyvére és kutatásaira) stb. A szemiotikai és nyelvi tájkép összekapcsolását mutatja például a *Kis lak áll a...* (víkendházak *-lak* felirattal) fejezet, amelyben a nyaralóházak folklorisztikus, kissé primitív, giccses, tréfás felirataiból szemelget: *Isz-lak*, *Fog-lak*, *Vár-lak*, *Napsugár-lak*, valamint: *Feleségem-Akarattyá...* Egyedi leleménnyel és stílusban beszél mindennapi tárgyaink folklórjáról, tárgyi anyanyelvéről. Rádöbrent, hogy valójában milyenek is voltunk, vagyunk tárgyaink tükrében.

### Polgárt lötybölni

„Az a bő kilencmillió eközben élt, ahogy tudott, variálta a házilág áthúzott sezlont a Panni-fallal és az epedázott Erika heverőt a szalmazsákkal. Később kidobta a világító rókamiét [!] és csőbútort, aztán átment variába, majd szekrényfalra vágyott.” Mesterien túlbonyolított, felsorolásos, a végletekig halmozó, ám mégis egyszerű bővített mondatban élénk varázsolja korunk hőseit: „A mai, részben már polgárosulni vágyó, a lapok társasági rovatában rotációban szereplő újjazdag réteg ikon-csempészetben megőszült esztrádenészekből, kvantanamérázásba [!] begörccsölt KISZ-führerekből, csókjelenetekben edződött pártbürokratákból, tanácsi lakások átjátszásán megtollasodott zugügvédekéből, a farmer- és orkáncabát-csempészet hasznából trikotázst nyitó veterán élsportolókból, csalásba belefeketedett gebines vendéglátósokból, valutázó taxisokból, hardverrel csencselő médiasztárokból, a nepperekkel összejátszó bizományi becsüsökből, bort vizező csaposokból, megvesztegethető lakásügyi előadók, temetői koszorúkat vándoroltató virágkötőkből, svarcban forduló szippantósokból, HTO-val manipuláló benzinkutasokból és kapcsolt részekből áll... Ebből a díszes csapatból kellene hát kultúrateremtő polgárokat lötybölni a jövő öntőformáiban. Szép földadat!” A bővített mondatban szereplő újjazdag réteg a (poszt)szocializmus tipikus figuráiból van összegyűrva. Néhány szerkezet talán magyarázatra szorul: „kvantanamérázás”: „Guantanamera, guajira guantanamera” (spanyol polbeat dal), „HTO-val manipuláló”: az államilag támogatott háztartási tüzelőolajjal visszaélő.

### Buhera

Miután megvan a riportszerűen bemutatott, leginkább találó kifejezésekkel illetett ismert társadalmi háttér, korunk jellemző figuráinak ironikusan szemlélt arcképcsarnoka, követ-

kezik egy példa a Fábry Sándor-féle korai tárgykultúra-leírásból: „A Dallasból koppintott »living« nélkülözhetetlen eleme a kandalló, persze központi fűtéses háttérrel, hobbi-jelleggel. Folklorizálódott formája a villany üzemű, műanyagból komponált izzó fahasábokat imitáló hordozható verzió vagy a házilag falba buherált, »alaménom« hővetővel, fehérre fugázott, pirosra mázolt rusztikus téglakerettel ellátott, vasalócékással villanyfűtött hősugárzó.” A leírásban felbukkan Fábry számos stilisztikai megoldása. A divatos angol szavak átvétele és fonetikus, magyaros írása: *living*; szleng: *buherált*; népieskedő megnevezés: *alaménom* ’alumínium’; vagy éppen kevésbé ismert szavak forgalomba hozatala: *vasalócékász*. A *cekász* ismeretlen eredetű szó, jelentése: elektromos ellenállások készítésére szolgáló fémötvözet. Jellemzője a nagyon is hétköznapi, alacsonyabb kulturális szinthez tartozó jelenségek tudományos (művészettörténeti) komolyságú kifejezésekkel való illétése: *folklorizálódás*, *imitáló*, *verzió*. Valamint a tudományos tárgyleírásoknál alkalmazott, halmozott jelzős szerkezetekkel való leírás: „fehérre fugázott, pirosra mázolt rusztikus téglakerettel ellátott, vasalócékással villanyfűtött”.

### Egyentopi

A tárgy-leírásokat rendszerint kiegészíti a tárgyat alkotó vagy használó ember jellemzése, esetleg egyéb használati, viselkedésszerű szokások. „Kivált a műszálas anyagok korában a bőr remek tulajdonsága, hogy beléje pállik az ember sejhaja. Izgalmas manőver, amint a hölgyek a farpofák közé cupfolódott szoknyát megkísérlik föltűnés nélkül kicsipenteni. Redundáns, de voltaképp praktikus verzió, amikor a bőrgarnitúrára az előbb jelzett okból nedvszívó báránybort dobnak, lazán.” Aprólékos, részletekbe menő, pontos, szakszerű, művészettörténeti és iparművészeti szlenggel teletűzdelt szöveg, némi egyéni, emfatikus és népies szótörzítással: *szelony*, *rókamié*, *fotój*, a tabuszavakat finomkodóan kerülő megnevezésekkel: *sejhaj*. Fábry az angol mellett különösen a német eredetű szavakat kedveli, amelyek mára különösen archaikusnak tűnnek, s egyfajta „békebeli”, „monarchiás”, polgári szint kölcsönöznek szövegének: „Új Gründerzeit köszöntött ránk, függönyspannolás, pártirodák klüplifüggönyei, cakkumpakk”. Fábry egyedi varázsa a sajátos szóalkotásmód: *lemackónadrágosodott*, *mozgalmárok*, *egyentopi*, *szoknyázott*. Fábry Sándornak a szakszerűség humorával és a humor szakszerűségével átszőtt írásai nem nélkülözik a társadalmi mondanivalót (ami a kabaré ősi jellemzője): „Minden réteg fölfele igyekszik, fölfele koppint. A paraszt igenis a polgárt, a városit (ládd paraszt-barokk), a kispolgár a nagypolgárt, a nagypolgár az arisztokratát mímeli. A hiány ingerszegény esztendeit bepótlándó mindent akar, meghozza azonnal. Meg is kapja, mit szem-szája megkíván, kivéve egyet: a tradíciót...” Íme tehát a kulcsszó: *a tradíció*, azaz a hagyomány. Tárgyakban, kultúrában, nyelvben. Amelyet ironikusan szemlél, ám egyúttal félt is. Együttérzéssel mutatja be a torzulásaiban esendő, a kivetett, magára hagyott embert. Előbb mintha másokon nevetnénk, azután magunkon, mert magunkra ismerünk. „Feredőzünk” ebben a színes, változatos, nyelvileg akrobatikus szövegben, nosztalgizunk a tárgyakkal és a szavakkal. S ha figyelünk, akkor rájövünk, a tárgy- és nyelvművészetben van valami közös parancs: Változtasd meg (tedd jobbá) életedet!

Balázs Géza

Fábry Sándornak a Hócipőben megjelenő Dizájn center rovatáról (Dallasból koppintott living) 1995-ben közölt nyelvi ismertetést a Tettent ért szavak (Mindennapi tárgyaink és szavaink). 2006. január 10-én és 24-én Nyelvi dizájn center címmel Fábry Sándor volt a műsor vendége. Egyes példák Fábry Sándor Dizájn center című kötetéből valók (Bohumil Kft., 2005). Szemiotikai-nyelvi jellemzőire utal Balázs Géza: Jelzavar. A szemiotikai tájak topográfiája című tanulmányában (in: Balázs Géza és Pölcz Ádám szerk.: Tájszemiotika. MSZT, Bp., 2015).

## Tárgyi és határozói bővítmények a mondatban

Vajon az igei állítmány jelentése mikor, mennyire és hogyan határozza meg az igei vonzat típusát, mikor követel meg tárgyi, s mikor határozói vonzatot? Minthogy a tárgyas igéknek a tárgy mindig kötött bővítményük, azaz vonzatuk, ezért a kérdést a vonzatosság kérdésével összefüggésben kezeltem, kizárólag az igei állítmányú mondatokban.

A mondat egy eseményt ír le. A mondatban megjelenő mondatrészek az esemény valamely szereplőjét vagy körülményét ábrázolják. A mondat állítmánya, az ige jelentésében sematikus eleve tartalmaz bizonyos figurákat, szereplőket, melyek a mondatban az igei vonzatok formájában jelennek meg. A *Rómeó szereti Júliát* szerkezetben például az ige mellett két vonzat a *Rómeó* és a *Júliát* mondatrészek, hiszen tudjuk, hogy a szeretéshez szükség van valakire, aki érez, illetve valakire vagy valamire, aki/ami iránt az illető az érzelmet megéli. Természetesen a mondatához csatlakozhatnak további szabad bővítmények, például módhatározó (*forrón*) vagy okhatározó (*a kedvességéért*). A mondat vonzatai különböző mondatrészi szerepekben jelennek meg. Mivel az ige nevezi meg az eseményt, jelentésétől függ, mely igei vonzat milyen mondatrészi szerepben áll.

(1) Bálint almát vásárol.

(2) Bálint almáért fizet.

Az első mondatban a cselekvő, *Bálint* a grammatikai alany szerepében jelenik meg, viszonyragot nem kap. A dolog, amit Bálint vásárolt, a mondatban tárgyi szerepben áll és tárgyragot kap (*almát*). A második mondatban az alma már nem tárgyi, hanem célhatározói szerepbe kerül, és az *-ért* határozóragot kapja. A *fizet* is tárgyas ige, az árucikk mégsem tárgyi szerepben áll. Ha a „mit fizet?” kérdést feltesszük, a mondatot ki is tudjuk egészíteni: *pénzt fizet*, ám e mondatokban a fizetőeszköz csak akkor kell megjelölni, ha új információval szolgál. Legyen tehát pénz helyett fizetőeszköz a gyufaszál:

(3) Bálint gyufaszálakért vásárol almát.

(4) Bálint gyufaszálakat fizet az almáért.

A (3) mondatban a *vásárol* ige mellett az *almát* mondatrész tárgyként, a *gyufaszálakért* pedig határozóként szerepel, míg a (4) mondatban éppen fordítva. Pedig a két mondat megközelítőleg ugyanazt az eseményt írja le.

A *vásárol* és a *fizet* igék szereplői ugyanazok: a cselekvő alany mellett az árucikk és a fizetőeszköz. Az ige jelentése határozza meg, hogy ezek a szereplők (tartalmi bővítmények) milyen mondatrészi szerepben álljanak. A Magyar értelmező kéziszótár szerint a *vásárol* ige jelentése: 'pénzért tulajdonát megszerez valamit'. Ezzel szemben a *fizet* ige jelentése: 'áruért, munkáért, szolgáltatásért stb. ellenértéket, pénzt ad'. A két ige tehát ugyanazt az eseményt két különböző irányból közelíti meg. Emellett a két ige jelentése annyiban is különbözik egymástól, hogy a fizetés mozzanata a vásárlás egyik részeseménye.

A Magyar grammatika szerint a tárgy azt nevezi meg, amire a cselekvés irányul, míg tehát a fizetés során a fizetőeszköz van előtérben, addig a vásárlás során az árucikk. A mai magyar nyelv című régebbi egyetemi tankönyv *az asztalt nézi – az asztalra néz* példát hozza fel arra, hogy a határozóban kifejezett fogalomra a cselekvés csak részlegesen vagy közvetve, a tárgyban kifejezett pedig teljes egészében, egységében, közvetlenül hat. Bár erre a tárggyal váltakozó határozóval hoztak fel példát, jelen esetben is igaz, hogy a vásárlás mint esemény inkább az árucikkra irányul, a fizetőeszköz pedig csupán az esemény végén kerül elő. Egybecseng ezzel az, amit Hadrovics László ír funkcionális magyar mondattanában: a tárgy a cselekvés egész folyamán érintkezésben marad a cselekvéssel, és nem lehet a mondat tárgya az, ami csak a cselekvés végén

érintkezik az igével. Épp ezért a *vízbe ugrom* helyett sem mondhatjuk azt, hogy *vízet ugrom*.

A *vásárol* ige tárgya tehát azért az árucikk, mert erre irányul a cselekvés, s ez az, ami a cselekvés során végig érintkezésben marad az eseménnyel. Ugyanezen okból tárgya a *fizet* igének a fizetőeszköz.

(5) Bálint gyufaszálakért vesz almát.

(6) Bálint gyufaszálakért vételez almát.

(7) Bálint gyufaszálakat költ almára.

Az (5)–(7) mondatok azt mutatják be, hogy a *vesz* és a *vételez* igék a *vásárol* igéhez hasonlóan közelítik meg az eseményt, s ahhoz hasonlóan az árucikk áll tárgyi szerepben, míg a fizetőeszköz határozó. A *költ* kifejezés vonzatai ellenben a *fizet* vonzataihoz hasonlóan szerveződnek. Bizonyos szerkezetekben azonban az ige az eseménynak ugyanazt a szereplőjét (tartalmi bővítményét) tárgyi és határozói mondatrészként is megtűri maga mellett.

(8) Bálint gyufaszálakat fizet az almáért.

(9) Bálint gyufaszálakkal fizet az almáért.

A (8) és a (9) mondatok a tárggyal váltakozó határozóra mutatnak példát. Tompa József a két mondatrész használata közti jelentéskülönbségről is említést tesz, és erre a *javítja a házat* – *javít a házon* szerkezetpárt hozza fel. A *javítja a házat* esetében ugyanis a cselekvés az egész házra kihat, míg a *javít a házon* esetében a háznak csupán egy részét javítják meg. A (8) és a (9) példamondat esetében azonban a jelentéskülönbség sokkal kevésbé szembeötlő. Talán csak annyi, hogy a tárgyi mondatrész használatakor inkább magára a tárgyra, míg az eszközhatározói mondatrész használatakor inkább a fizetés aktusára kerül a hangsúly.

Egyes igék olyan határozói bővítményekkel rendelkeznek, melyeknek funkciója a tárgyra emlékeztet. Ezek a tárgyszerű határozói bővítmények a tárgyhoz hasonlóan a cselekvésnek valamely objektumra való irányulását fejezik ki.

(10) szeret valakit

(11) fél valakitől

(12) rajong valakiért

(13) féltékeny valakire

A négy ige négy bővítménye ugyanazt a funkciót tölti be: azt a szereplőt jelöli, akire (vagy amire) az ige által kifejezett érzélem irányul. Mégis ez a szereplő a (10) szerkezetben tárgyként jelenik meg, a további három szerkezetben pedig különböző határozóragos bővítményként. A bővítmények és igéik jelentésviszonya nagyrészt megegyező. Nyilvánvalón etimológiailag van valamiféle motiváltság a határozórag jelentése és az ige jelentése közt. Mivel tehát ezek a határozói bővítmények tárgyszerűek, nem egy ilyen ige esetében a határozók tárggyal is váltakozhatnak (*fél valakitől/valakit, retteg valakitől/valakit*).

A határozói értékű tárgyak olyan tárgyragos névszók, melyeknek funkciója különböző határozófajtákra emlékeztet.

(14) Vészhelyzetben sokat számít a megfontoltság és a rutin.

(15) Csak fél órát feküdtünk a tűző napon.

(16) Mélyet sóhajtott.

A (14) mondat tárgya (*sokat*) például a fok-mértékhatózó, a (15) mondat tárgya (*fél órát*) az időhatározói, a (16) mondat tárgya (*mélyet*) pedig a módhatározói funkcióhoz áll közel. Sok esetben ezek a tárgyragos vonzatok fel is cserélhetők a megfelelő határozóval (pl. *mélyet sóhajtott – mélyen sóhajtott*).

Megállapíthatjuk, hogy az ige jelentése határozza meg, hogy az általa leírt esemény mely szereplője milyen mondatrészi szerepben álljon. Általában a tárgyragos vonzat azt fejezi ki, amire a cselekvés irányul. Ugyanakkor viszont az igének nem a vonzatok mondatrészi szerepére, hanem az általuk betöltött funkcióra van szüksége, így bizonyos tárgyak mellett vagy helyett tárgyi szerepű határozót vesz maga mellé, bizonyos határozók helyett pedig határozói értékű tárgyat.

**Pankovics Gergő**

Szerzőnk az ELTE BTK magyar nyelv és irodalom MA szak hallgatója. (A szerk.)



# Új szavakat tanulok

## Üvegplafon

Az *üvegplafon* metaforája az angol-amerikai szociológiában jött létre (*glass ceiling*, átvitt értelemben 'láthatatlan, de áttörhetetlen akadály'), onnan került bele a nemzetközi és a hazai média szóhasználatába.

Erről az elnevezésről a leggyakrabban felkeresett internetes enciklopédia a következő felvilágosítást nyújtja: „Az *üvegplafon* kifejezés olyan esetekben használatos, amikor egy szakképzett személy előmenetele egy szervezett hierarchiáján belül csak egy bizonyos szintig lehetséges. Ennek lehet oka a hátrányos megkülönböztetés nemi, faji, eszmei stb. alapon” (<https://hu.wikipedia.org/wiki/Üvegplafon>).

A metafora előtagja, az *üveg* anyagnévi jelző azt fejezi ki, hogy ez az akadály első pillantásra nem látható, a *plafon* utótag pedig azt, hogy valami gátat szab a felemelkedésnek. Ez az akadály informális jellegű, de ettől még nem kevésbé áthatolhatatlan. Csak hogy míg az alkalmazás, előléptetés egyéb kritériumai (iskolai végzettség, szakmai gyakorlat, nyelvtudás stb.) konkrétan meg vannak határozva, addig erről a kiválasztási szempontról hivatalosan egyetlen szó sem esik.

Az *üvegplafont* főként a nők és a kisebbségek kapcsán szokták emlegetni, de idetartoznak a beszéd-, látás- és hallásczavaros emberek, általában a fogyatékosok munkavállalása elé tornyosuló akadályok is. Elsősorban azonban a nők munkahelyi érvényesülését akadályozó tényezőkre, körülményekre értik. A szakirodalom az 1970-es évek óta alkalmazza azoknak a szervezeti sajátosságoknak az összességére, amelyek megakadályozzák a nőket abban, hogy egy bizonyos, általában középvezetői szintnél feljebb jussanak a vállalati hierarchiában. (A meghatározást egy a világhálón olvasható, de szerzőjének nevét fel nem tüntető tanulmányból vesseztem.)

Akármilyen komplex jelentéstartalmat hordoz is ez a metaforikus kifejezés, összetevői, az *üveg* és a *plafon* sokat megőriznek eredeti konkrét értelmükből. Ez lehetővé teszi, hogy a szöveg összefüggésében olyan elemek kapcsolódjanak hozzájuk, amelyek valamilyen jelentésbeli kapcsolatban vannak az *üveg* és a *plafon* fogalmával. Ennek következtében a fokozatosan elvonttá sápadó kifejezés alkalmasan visszanyerheti szemléletességét.

Lássunk erre a megújításra-megújulásra néhány példát a világhálóról!

*Női szakma lett a HR? Repedezik vagy törhetetlen az üvegplafon?* (cím);

Egyre erőteljesebben *kopogtatják* az „üvegplafont” [...] a női munkavállalók;

Rengeteg *üvegplafont zúztunk össze*[,] és szőnyeget csináltunk az *üvegszilánkokból*. Most *elsöpörjük* a múlt tettetését és elfogultságát, hogy a nők képesek legyenek új határokat meghaladni.

Az utolsó példát Ban Ki Munnak, az ENSZ főtitkárának nőnap nyilatkozatából veszem. A politikus (vagy beszédírója?) szellemesen fejleszti tovább az eredeti képet: *üveg + plafon* → *összezúzzuk* → *üvegszilánkok* → *ezeket is elsöpörjük*.

Új fejlemény, hogy az *üvegplafon* kifejezés pártpolitikai összefüggésben is felbukkan. Amikor a jobboldali ellenzék pártja egy vidéki választókerületben egyéni országgyűlési mandátumot szerzett, az erről szóló egyik tudósítás ezt a címet kapta:

*Tényleg áttörte a Jobbik az üvegplafont?*

Magában a cikkben is folytatódik az *üvegplafon*mal való szemantikai játék:

... a Jobbik feletti „*üvegplafon*” [...] valójában [a] párton belül van. [...] a „polgáribb elemek” még nem találták meg a pártot, a feljükk törtenő nyitás a szélsőségesek visszaszorítását vonja maga után. A kemény mag viszont meg szeretné őrizni súlyát a párton belül. Ez az a mentális és hatalomtechnikai *üvegplafon*, amit a Jobbiknak eddig nem sikerült *áttörnie*. Ha azonban mindez sikerülne is, a túl sok *csörömpölés* elriaszthatja a „nyugodt erőt” kereső választói tömegeket.

Mondanom sem kell, hogy ennek a fejtegetésnek engem most nem a politikai része érdekel (ez nem is volna a mi lapunkba való), hanem az, hogy a cikkíró azzal újítja meg az *üvegplafon* metaforáját, hogy az *áttörést* (ebben még nem lenne semmi eredeti) *csörömpölés* követi.

Így újulhat meg egy már-már közhellyé váló nyelvi kép a szövegkörnyezet által. Vagy ide illőbb módon: a szerző *áttörte* a *közhelyszerűség üvegplafonját*.

## Kémia

A *kémia* az idegen szavak szótárának meghatározása szerint anyagok molekuláris szerkezetével, szerkezeti egymásra hatásával és ennek ipari, gazdasági hasznosításával foglalkozó tudományág; magyar szóval *vegytan*, *vegyészet*. Ennek tudatában egy kissé meglepve hallom a Bartók rádió komolyzenei magazinjában, hogy „nagyon jó a *kémia* a két énekes között”. Néhány nap múlva egy történelmi ismeretterjesztő tévécsatorna műsorában üti meg a fülemet, hogy „jól működött a *kémia* Walsingham és Erzsébet királynő között”. Ilyesmi tehát régebben is volt.

Amióta van internetem, ilyenkor nyomban utánanézek a világhálón az új vagy – mintem ebben az esetben – új jelentésben előforduló szónak. Ezúttal is hamar megkaptam a választ egy képes hetilap online kiadásának cikkéből: „Fantasztikus a *kémia* közöttünk” – lelkesedik egy tévés műsorvezető abból az alkalomból, hogy együtt fog szerepelni a szarkasztikus humoráról ismert szerkesztővel. Nagyon várja már a közös munkát, mert „biztos benne, hogy a korábban már működő összhang tökéletes lesz most is. »Ugyanazt a parfümöt használja, mint 2007-ben, amit nagyon kedveltem. Így már biztos, hogy fantasztikus lesz a *kémia* közöttünk.” Ezek szerint a *kémia* ebben az értelemben nem egyéb, mint kölcsönös vonzalom két ember között, amely esetenként nem nélkülözi a szexuális mozzanatokat sem.

Az új szójelentés forrása ezúttal is az angol nyelvben található meg. Az internetes enciklopédia elég terjedelmes szócikket szentel a *chemistry* (*relationship*) fogalmának. (Magyar változata egyelőre nincs, vagy nem találta meg.) A *chemistry* (kémia) szó metaforikus használata feltehetően azon a párhuzamon alapul, amely a különféle vegyi anyagok társulási hajlandósága és az emberek

egymás iránti vonzalma között fedezhető fel. Más szóval: az embereknek is vannak szabad vegyértékeik, amelyek révén összekapcsolódnak egymással.

Most nem néztem utána, milyen régi az angolban ez a szóhasználat, de a kétezres évek közepén már bizonyára létezett. 2005-ben az angol Girls Aloud „lánybanda” *Chemistry* címmel adta ki harmadik stúdióalbumát (dalaik feltehetőleg nem a Mengyelejev-táblázatot zenésítették meg), 2008-ban megjelent egy *Perfect Chemistry*, azaz *Tökéletes kémia* című regény, amelynek tárgya egy külvárosi gimnázium két diákja közötti szerelmi kapcsolat: „amikor a pomponlányok csapatkapitánya, Brittany Ellis mellé Alex Fuentes, egy helyi bűnbanda tagját osztják be tanulóárnak *kémiaórán*, az eredmény borítékolható: ezek ketten *robbanékony egyveleget* képeznek. A fiatalok egyike sem számol azonban egy meglepő *kémiai reakcióval*: a szerelemmel” (a magyar nyelvű könyvismertetéből). Végül 2014 márciusában mutatták be a *Better Living Through Chemistry* (*Működik a kémia*) című amerikai filmet, amely egy szürke kisvárosi gyógyszerész szerelmi fellángolásáról szól. Ebben az esetben tehát a *kémia* kétszeres szójáték, mivel a film főhőse patikus.

Gimnazista koromban, az 1960-as évek elején, a kémiával csak mint tantárggyal kerültem kapcsolatba. Az igazat megvallva nem tartozott a kedvenceim közé. Még a mateknál és a fizikánál is kevésbé kedveltem, ami nem volt kis szó. Úgy látszik, nem alakult ki közöttünk a *kémia*, nem voltak szabad vegyértékeink egymás számára.

Kemény Gábor

3x70

# Hullámok a Weöres-tengerből

*Weöres-kutatásai és az Implom József helyesírási verseny szakmai vezetése kapcsán sokan ismerik. Ez utóbbi verseny 30. rendezvényét éppen 2017. február 23–25. között rendezik Gyulán, az Erkel Ferenc Gimnáziumban. Nagy L. János egyetemi tanár 2016-ban töltötte be 70. életévét. Ebből az alkalomból kérdezte Balázs Géza.*

– Melyek pályád meghatározó állomásai?

– Pályám indulása Kiskunhalashoz köt: 1970-ben hat évre a Szilády Áron Gimnáziumba mentem. Halason igen jól éreztem magam: kiváló vezetők, remek kollégák körében dolgoztam. A szakmai igényeim megmaradtak: hallgató koromból megőrződött a szintaktika iránti érdeklődés. A diákokkal is jó kapcsolat alakult ki: osztályommal kétszer is szüreti munkaversenyt nyertünk. Ugyancsak szerencsés időszakban, 1976-ban pályáztam meg és nyertem el a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszékének állását.

– Mivel járt a szegedi fordulat?

– Szegeden Deme László környezetében természetes volt a nyelvművelő mozgalomba való bekapcsolódás: nyelvművelő cikkekkel, előadásokkal. Békési Imre hatására a szintaxis praktikus és elméleti vonatkozásait vizsgáltam bölcsészdoktori értekezésemben (Tagadó nyelvi formák a KRESZ-ben, 1981). Rozgonyiné Molnár Emma példája a hallgatókra figyelés és a következetes oktatói munka irányába vezetett. Vele kezdtük el a középiskolai helyesírási verseny irányításának máig tartó folyamatát. Fontos állomás a Magyar Nyelvőrben megjelent cikkem (1986) a mondat szerkezet beleértett (implikálódott) elemeiről. Ezt követően sorra jöttek a cikkek, tanulmányok, előadások, 1993-ban kandidátusi, 1999-ben habilitációs, 2003-ban MTA doktori értekezés. A Párizs mellett élő Fónagy Iván, a hazalátogató Petőfi S. János, az amszterdami Kibédi Varga Áron, a kolozsvári Szabó Zoltán és Péntek János folyamatosan segítettek szakmai utamon. Kiemelkedik Szathmári István szerepe, aki meghívott az ELTE stíluskutató csoportjába. Ebben a műhelyben fordultam az alakzat kutatás irányába, kiemelten a kereszteződő jelentések alakzatainak vizsgálatához (2008, Alakzatlexikon, 2013, Kereszteződő jelentések világában).

– Kik voltak a „mestereid”?

– Részben már említettem őket. Deme László és Fábíán Pál a helyesírási mozgalomban, Szathmári István a kutatói közösségben, Petőfi S. János és Békési Imre a szemiotikai kutatásokban, Fónagy Iván, Kenyeres Zoltán, Lator László és Sebő Ferenc Weöres Sándor költői nyelvének elemzésében, Péntek János és Wachá Imre a nyelvváltozatok és a szöveghangzás területén.

– Melyek a közösségeid?

– Az egész pályámon a közösségek segítő hatásának köszönhetem előrehaladásomat: a stíluskutató (vagy stilisztikai) kutatócsoportnak, szerzőtársaimnak (Kereskényi Miklós, Palotásné Nagy Éva, Kertész Józsefné, Benkes Zsuzsa, Petőfi S. János, Péntek János, Vörös László); számos kollégának a Kárpát-medencei nyelvművelésben és helyesírásban, a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium támogató közegének, ahol a helyesírási versenyeket rendezzük.

– Mikor találkoztál Weöressel?

– Weöres Sándor költői nyelve Petőfi S. János jubileuma alkalmából (1991) kezdett vonzani; személyesen sajnos sosem találkoztunk. A legtöbb személyes emléket Sebő Ferenc és La-

tor László közvetítésével, a vasi emlékeket Tóth Péter segítségével ismertem meg.

– Miért érdekes és fontos a kiazmus?

– A kiazmus, az ellentétes megfordítás alakzata érdekes, mert a megfogalmazó, a szerző tudatosan szerkeszti a megfordított sorrendet; hatásos, mert szinte erőszakosan ragadja meg az olvasó figyelmét; általános, mert sokféle területen fejti ki hatását – erre is Weöres szövegei irányították rá a figyelmemet.

– Ha Weöres-kutatásaidat befejezed, kihez fordulnál szívesen?

Nem hiszem, hogy be tudom fejezni Weöres-kutatásaimat valaha. Ezért is adtam 2014-es kötetemnek ezt a címet: „Hullámok a Weöres-tengerből”. Boldog lehetnék, ha – az egészség és a támogatás révén – eljuthatnék a kritikai kiadás alapjaiig. A legközelebb a számítógépes feldolgozás idején voltam ehhez – az OTKA-pályázat (2002) jóvoltából.



Forrás: u-szeged.hu

## Nagy L. János 70 éves Részletek Békési Imre köszöntőjéből

A második világháború után az első békeév 1946: ekkor született június 22-én Kiskunhalason Nagy János. A Mélykúti Általános Iskola és a kalocsai I. István Gimnázium után a szegedi JATE-n szerzett magyar–orosz szakos középiskolai tanári diplomát 1970-ben. 1976-ig a kiskunhalasi Szilády Áron Gimnázium tanára, ez évben pályázott a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola nagy múltú Magyar Nyelvészeti Tanszékére. Ez a tanszék 1928-ban Szegeden, a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán a Kolozsvári Egyetem professzoraként érkezett Erdélyi Lajos egyetemi magántanár irányításával kezdte meg munkáját; s a tanszék idők folyamán olyan munkatársakkal gyarapodott, mint Csefkő Gyula, a magyar szóláskincs távlatokat nyitó kutatója, Nyíri Antal, a JATE BTK későbbi tanszékvezető egyetemi tanára, Inczeffi Géza jeles földrajzinév-kutató, Benkő László, az első magyar költői szótárnak, a Juhász Gyula-szótárnak a szerkesztője, illetőleg Török Gábor neves József Attila-kutató, a nyelvészeti stilsztika egyik első képviselője. Nagy János méltó követőjüknek bizonyult. 1976-tól főiskolai tanársegéd, adjunktus, docens, majd 1994-től főiskolai tanár; 2000-től professor. Szegedre kerülve leíró magyar nyelvtani tárgyakat, ezekkel együtt nyelvművelést, beszédtechnikát, beszédművelést, retorikát tanított. Bölcsészdoktori értekezését 1981-ben védte meg (Tagadó nyelvi formák a KRESZ szövegében, Szeged). Szintaktikai tárgyú cikkek után érdeklődése Weöres Sándor költői nyelve felé fordult. Weöres költészetének Nagy János általi retorikai megközelítése az alakzat kutatás számára hozott számottevő eredményeket. 1990-től 2012-ig a Szemiotikai Szöveg- és Műhelyben, 1995-től 2008-ig az ELTE BTK-n működő stilisztikai kutatócsoportban dolgozott. Könyvet szerkesztett Török Gábor (1929–1996) emlékére. Alakzati tanulmányainak kötete: Kereszteződő jelentések világában. Weöres-kutatásainak összefoglalását 2014-ben Hullámok a Weöres-tengerből című kötetében publikálta. Nagy János Weöres-kutatásainak jelentős eredménye, hogy létrehozta a virtuális editio princeps változatot, az Egybegyűjtött írások IV. kiadásának (1986) közlésmódja alapján. Sebő Ferencsel együtt Weöres verszenéjéről tartott előadásokat 1995 és 1998 között. Számos konferenciát szervezett Benkes Zsuzsával, Békési Imrével, Rozgonyiné Molnár Emmával, Petőfi S. Jánossal együtt, pl. A kis herceg nemzetközi konferencia (1996), Weöres-konferencia (2003, 2013), Kodály Zoltán, a nyelvművelő (2007). Kiemelkedő szerepe van 1988-tól a középiskolai helyesírási verseny (1992-től Implom József Középiskolai Helyesírási Verseny) megalapításában és működtetésében: 2006-ig a zsűri titkára, azóta a zsűri elnöke; 2006-tól az Implom József-díj kuratóriumának titkára. Nagy János a döntők eredményeit és az előadások szerkesztett szövegét kötetekbe, majd 2008-ig CD-kbe szerkesztve közölte.



# 3x70 Ne főzd mindig ugyanazt!

## Nádasdy Ádámmal beszélget Balázs Géza

– Új színt, új stílust hoztál a nyelvészeti ismeretterjesztésbe. Mi indított erre az útra?

– Egyrészt a tanári vénám: rámutatni, hogy amit eddig hitt az olvasó-hallgató, az nem biztos, hogy úgy van. Módosítani, árnyalni az emberek gondolkodását, ne legyenek olyan nyugodtak, hogy van jó és rossz, fekete és fehér. Másfelől két nagy hatású nyelvészettanárom: Antal László és Telegdi Zsigmond is ilyesmit sugárzott.

– Angol nyelvész vagy: angol nyelven ugyanúgy szólnál a közönséghez, mint magyarul?

– Az angol-amerikai közönséghez másképp lehet szólni, két okból. Ők úgy 1940–60 között estek át azon a szemléletváltáson, ami a magyar közönségnek még újdonság volt a 90-es években (és talán ma is), azaz hogy a nyelvész dolga a megfigyelés és nem az ítékezés. Másfelől – és ez a fontosabb – az angol számos változatban beszél, művelt emberek is, megbecsült politikusok is, tehát ma már nem lehet azt hirdetni, hogy például a brit angol jobb, mint az amerikai. A magyarnak ilyen „tisztessé” változatai nincsenek, sokan úgy érzik: csak egyféleképp lehet helyesen beszélni. Ez téves, és ezt a magyar közönségnek még szulykolni kell. (Bárcsak alkalmazna a Magyar Rádió délvidéki, székelyföldi, felvidéki, zalai kiejtéssel beszélő bemondókat, műsorvezetőket!)

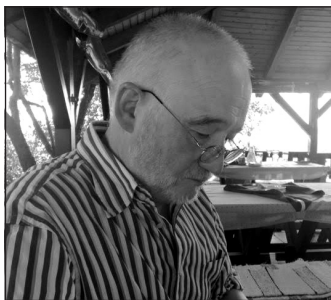
– Sokszor leírtad, elmondtad: nyelvművelésre nincs szükség, de a nyelvi kulturáltság számodra is fontos. Nincs ebben ellentmondás?

– Nyelvművelésre szükség van, ha e tevékenység célja a nyelvhasználók eszköztárának bővítése. Például: „Ne csak azt mondd, hogy *ronda*, tudj róla, hány jó, kifejező szavunk van erre, használd azokat is: *rút, csúnya, csúf, ocsmány, rusnya, lepra* stb. Ez hasznos, mert olyan, mint a jó szakácskönyv: ne főzd mindig ugyanazt, itt van sok jó recept. Azt is el lehet mondani (persze ez már inkább magyartanári feladat), hogy ezt vagy azt a formát a művelt emberek lenézik, helytelennek tartják (pl. *originált csomagolás*). Amire nincs szükség, sőt erkölcstelen dolog, az az, ha egy szakember a saját (vagy társadalmi csoportja) ízlését úgy állítja be, mint nyelvészeti helyeset, és a más használatot helytelennek bélyegzi. Mintha a *mi nem ércsük* igealak nyelvészeti értelemben helyetlenebb volna, mint a *mi nem értjük* (holott ezt semmiféle nyelvészeti érv nem támasztja alá). Amit magyar anyanyelvűek használnak, azt nem lehet helytelennek bélyegezni. Nincs olyan ember, aki ne tudná helyesen az anyanyelvét – az más kérdés, hogy nyelvhasználatát sokan helytelennek tartják. Ez a lényeg: ha valaki azt mondja: „ne használd ezt-meg-ért, mert helytelen”, az hazudik. Ha azt mondja: „ne használd, mert helytelennek tartják”, akkor igaza lehet, és hasznos mint nyelvművelő vagy pedagógus vagy illetenár, nevezhetjük bárhogy.

– A magyar nyelvművelés nevével, tartalmával vagy stílusával van baj?

– A név szép és jó. A tartalom már kevésbé, mert nagyrészt – nem mindig! – az elmúlt, használatból kikopó elemeket sirtatja, ahelyett, hogy ugyanekkora érdeklődéssel mutatná föl a születő újat. Nem ritka, hogy a nyelvművelő a szubjektív véleményét, értékítéletét a nyelvészet köntösébe bújtatja. A nyelvművelők stílusa meg hajlamos az öreges zsörtölődésre, mintha egy divatlapban csak a klasszikus úri-női divat elmúlását próbálnák lassítani, és nem fordulnának érdeklődéssel a divat (olykor akár hóbortos vagy ízléstelen) újításai felé. Figyeld meg: maga a *divat* szó is milyen elitelőn hangzik sok nyelvművelő szájából. Miért is?

Névjegy: Nádasdy Ádám (1947) nyelvész, költő, műfordító, esszéista, egyetemi tanár (ELTE). Nyelvi ismeretterjesztő írásainak gyűjteménye: *Ízlések és szabályok* (2003), *Prédikál és szónokol* (2008). Nemrégiben újrafordította Dante *Isteni színjátékát*.



Patczai Márk felvétele

– Nyelvész és nyelvművelő: kibékíthetetlen ellentét?

– Nem, csak világossá kell tenni, mikor szólalunk meg ebben, illetve abban a minőségben. Vannak szavak, kifejezések, amiket ki nem állhatok, de nem illik ezekről lesújtóan nyilatkozni, mert nyelvész vagyok. Néha megteszem, de olyankor hatszor elmondom, hogy ez magánvélemény, szubjektív, indokolhatatlan. A szülészorvos tudja, hogy a magzat fejlődése szempontjából mindegy, hogy a szülők össze vannak-e házasodva. Mint orvos ezzel nem is foglalkozhat. Mint szülő, mint cserkészvezető, mint politikus, mint valamely egyház presbitere természetesen mondhatja, ha úgy gondolja: „Ember, ne csináljatok gyereket házasságon kívül!” Baj akkor van, ha azt a látszatot kelti, hogy ezt az orvostudomány alapján teszi.

Ma kaptam egy levelet idős barátomtól, tanárnő, műfordító, gondos stiliszt. „Kedves Ádám, ezt olvasom: *A Kubára lecsapott hurrikán*. Szerintem ez már sok egy érző kebelnek. De minimum röhejes. Szerinted?” Én csettintek, milyen remek adat, ő meg azt várja, hogy nyelvészfi fegyvertárammal ösztözzem nyissak rá. De a nyelvészet nem erre való (ahogy a szülészet sem erkölcsprédikálásra). Rádadásul a példa fontos: míg a régi-ek (a barátom is, és nyelvhasználatomban én is, hiszen kényes öreg stilisztá vagyok!) úgy mondanánk: *lecsapó hurrikán*, mert nekünk az *-ó, -ő* és a *-t, -tt* különbsége cselekvő–szenvető különbség (a *labdát lecsapó játékos* – a *lecsapott labda*), addig a szemünk láttára zajlik egy izgalmas mondattani változás, melyben e két igenév különbsége átáll az igeszemléletről az előidejűsre: *lecsapó hurrikán*, ha most csap le, *lecsapott hurrikán*, ha tegnap.

– Van magyar nyelvész példaképed vagy mestered?

– Telegdi Zsigmondtól tanultam az általános nyelvészetet. A magyarra vonatkozólag legtöbbet Gombocz Zoltán, Szépe György, Kiefer Ferenc írásaiból és személyétől tanultam.

– Van olyan tanítványod, akire büszke vagy?

– Ó, igen, több is. Például Szabolcsi Anna professzor (New York University) vagy Surányi Balázs professzor (Pázmány), hogy csak kettőt említek, akik nem lettek a kollégáim.

– Nemrég újraolvastam Babits Dante-fordítását. Szégyellem bevallani: némely versszaknak háromszor is neki kellett futnom, egyszerűen nem értettem. A rendkívül sajátos (bonyolult, nem hétköznapi) szörend volt a fő oka. Babitsban van a hiba, vagy bennünk, esetleg bennem?

– Babitsban van a „hiba” – vagy mondjuk így, ő a felelős ezért. Neki célja volt, hogy kifejezetten nehéz szöveget hozzon létre. Babits a szecesszió idején fordította az *Isteni színjátékot*: célja volt a gazdag díszítés, az indázó mondat szerkezet. Az eredeti Dante nem nehezebb, mint Shakespeare, mégis könnyebb Arany ötven évvel régebbi *Hamletje*, mint Babits *Commediája*.

– Hogy látod a mai magyar nyelvi kultúra helyzetét?

– Az internet hallatlan erjedést hozott, mindenki ír. Kevesen tudnak hatásosan, kifejezően fogalmazni, erre még lehetne jobban tanítani az embereket. A vulgarizmusok, trágárságok használata, vagy pláne a butaságok, hazugságok terjesztése ijesztő, de a nyelvész vagy a nyelvművelő a mit?–tel nem foglalkozhat, csak a hogyan?–nal.

– Milyen lesz a magyar nyelv 25–50 év múlva?

– Ugyanilyen, mint most. A kiejtésben tovább csökken a hosszú/rövid különbség. A „folyamatos” mássalhangzó előtti *n* még jobban felszívódik az előtte lévő magánhangzóba (*szíház, ho'lap*). A mondat eleji határozott névelő tovább ritkul (*Garázsajtó nyitva van?*). Terjed az embercsoportokat jelölő főnevekre *aki*-val való utalás (*az a család, aki...*). A szokásben nyilván folytatódik a nemzetközi szavak beáramlása, leginkább angol közvetítéssel, de egyre nehezebb megmondani, honnan. A *kroasan/croissant* például francia szó, de a magyarban talán Bécsből került. Az olasz *pizza* elterjedésének nagy lökést adott az amerikai Pizza Hut. A *sponsor* latin szó, de kb. 30 évvel ezelőtt egész Európa elkezdte használni. Jövevényszavak nyilván továbbra is jönnek, ahogy jöttek az elmúlt ezer évben.

# 3x70 Metaforálunk

## Kövecses Zoltán nyelvészről beszélget Balázs Géza

**Kövecses Zoltán nyelvészt leginkább angol-magyar szlengszótáiról és metaforakönyvéről ismeri a magyar közönség. 2016-ban töltötte be 70. életévét.**

– Az ELTE Amerikanisztika Tanszékén dolgozol. Angolul szeretsz inkább előadni, vagy magyarul?

– Mivel 40 éve vagy angol vagy amerikanisztika tanszéken tanítok (természetesen angolul), egyszerűbb és könnyebb angolul előadni. Ehhez hozzájárul az is, hogy kognitív nyelvészettel foglalkozom, amelynek a terminológiája szinte teljesen angol nyelven alakult ki, valamint az, hogy kutatásom tárgya szinte kizárólag az angol nyelv. Az utóbbi alól két fontos kivétel van: az egyik a magyar szleng és a magyar idiomatikusság kifejezéseinek vizsgálata, a másik az a munka, amelyet a magyar gyökökkel kapcsolatosan végeztem.

– Erre rögvést rátérünk, de előbb: honnan a szleng iránti érdeklődésed?

– A szleng kreativitása az emberi megismerő tevékenység kiemelt esete, tanulmányozása messze túlmutat a stigmákon, amelyeket ráaggattunk.

– És a metafora?

– Számomra a metafora, a fogalmi metafora elmélete alapján, egy gondolkodási mechanizmus, amelynek segítségével felépítjük azt, amit valóságnak nevezünk. Ez elsősorban olyan esetekre értendő, amikor elvont jelenségekről van szó, olyanokról, mint az erkölcs, érzelem, szabadság, nemzet, gondolkodás, kommunikáció, politika, az elme működése, társadalom. A valóság ezen részeit csak metaforákkal tudjuk értelmezni és létrehozni.

– Hogyan kezdődött kapcsolatod a metaforaelmélettel?

– Érdekes módon, vagy talán nem is olyan érdekes módon, a metaforával mint nyelvészeti kérdéssel először akkor kerültem kapcsolatba, amikor a nyolcvanas évek elején az angol és magyar szlengtel kezdtem el kutatni. 1980-ban kaptam egy Amerikában élő barátomtól egy kis könyvet, aminek a címe ez volt: *Metaphors We Live By*. Ezt elolvastva rájöttem, hogy az angol és magyar szlengtel lehetetlen mélységében megérteni a metaforák kreatív erejének megértése nélkül. Ehhez segített hozzá Lakoff és Johnson könyve. A kis könyv meghatározta további pályámat, sőt nem túl zász azt mondani, további életemet.

– A metafora a kognitív nyelvészet egyik alapkategóriája. A kognitív nyelvészet valamikor az 1990-es években bukkant fel Magyarországon...

– A történet folytatódott. 1982–83-ban amerikai ösztöndíjjal (nem a magyar szervek választották ki az ösztöndíjasokat!) a kaliforniai Berkeley-ben voltam, ahol Lakoff-fal kezdtem együtt dolgozni, részben pontosan azon az anyagon, amelyet az amerikai szlengből gyűjtöttem a düh fogalmával kapcsolatban. A közös munka eredménye egy közösen írt tanulmány lett, amely több helyen és változatban is megjelent. A tanulmány eredményei rámutattak azokra a fő gondolatokra, melyek néhány évvel később a kognitív nyelvészet, vagy pontosabban a kognitív szemantika alapköveivé váltak.

– Hol tart a kognitív nyelvészet?

– A kognitív nyelvészet keresi a kapcsolatot a kognitív tudományok eredményeivel, és igyekszik felhasználni ezeket a nyelv leírásában. Erre jó példa a kognitív pszichológia Rosch által kidolgozott kategória-elmélete, amely aztán a kognitív nyelvészet egyik sarokköve lett. Ugyanakkor a kognitív nyelvészet igyekszik hipotéziseket felállítani bizonyos kognitív folyamatok meglétére és működésére, amelyek segítségével a nyelv megmagyarázhatóvá válik. Természetesen mindkét fenti esetben kialakulhatnak viták arról, hogy a kognitív nyelvészek helyesen alakították-e ki a kognitív folyamatokról a véleményüket, illetve hogy indokoltan vezettek-e be bizonyos hipotetikus kognitív magyarázatokat a nyelvi leírásban. Ezek a viták véleményem szerint általában



Forrás: Partiumi Keresztény Egyetem

előrevivőek, mert megtermékenyítik mind a kognitív nyelvészetet, mind a kognitív társtudományokat.

– Hány iskolája, műhelye, kutatóhelye van ma a kognitív nyelvésznek a világon, és ezek között hol állunk mi?

– Talán nem annyira kutatóhelyek, hanem inkább vezető egyetemesek szerint lehet a kérdést értelmezni. Én úgy látom, hogy a kognitív nyelvészetet alapvetően négy csoport munkája határozta meg: az első Lakoff és Johnson, a második Langacker, a harmadik Talmy, a negyedik Fauconnier és Turner. Bizonyos munkamegosztást tapasztalhatunk a csoportok között: Lakoff–Johnson, valamint Talmy elsősorban a kognitív szemantikával foglalkozott, Langacker a kognitív nyelvtannal, míg Fauconnier és Turner munkájának középpontjában az online nyelvhasználat állt. Itt megjegyzem, hogy ezeket az irányzatokat próbálom legutóbbi kutatásomban egységes elméleti keretbe állítani a metaforakutatás területén. Jövőre fog megjelenni az erről szóló cikkem a Cognitive Linguistics-ben. Én úgy látom, hogy a magyar kutatók egyik vagy másik irányzatot követik, és a magyar nyelvre alkalmazzák az általuk helyesnek tartott elméleti keretet.

– Rendszeresen tanítasz külföldi egyetemeken. Tud-e a magyar nyelvész valami többletet adni a külföldi hallgatóknak?

– A magam nevében tudok csak beszélni. Meggyőződésem, hogy a magyar szavak morfológiai átláthatósága számomra nagyon sokat segített a metaforák kutatása terén. Ezzel persze nem akarom azt mondani, hogy a magyar nyelv egyedi lenne ebben a tekintetben, csak annyit, hogy a nyelvek a lexikai egységeik átláthatósága (transzparenciája) tekintetében különböznek, és ezen a skálán a magyar nyelv az átláthatóbbak közé tartozik.

– Többször előadtál a Czuczor–Fogarasi-konferenciákon, melyeknek az volt a céljuk, hogy felhívják a figyelmet a 19. századi, első magyar nagyszótár értékére. Miben látod egy 19. századi szótár mai értékét, használhatóságát, üzenetét?

– Válaszom kapcsolódik az átláthatóság fogalmához. Czuczor és Fogarasi szótára a gyökökre épül. A gyökök azok az elemek, amelyek a magyar szavak nagy részének jelentését átláthatóvá teszi, vagy ahogy a kognitív nyelvészet terminológiájával mondanánk, jelentésüket motiválják. Erről a kérdésről 2015-ben jelent meg egy tanulmányom a Language and Cognition című folyóiratban. Úgy gondolom, hogy a szótár különleges értéket képvisel pontosan azért, mert a gyökrendszer révén segítséget nyújt a jelentések motiválásában. Ezt ki kellene használni a magyar lexikológiában és nyelvtanításban is, valamint részletes kutatással újra kellene elemezni a szótár anyagát. Ennek a kutatásnak az eredményei új szempontokat nyújthatnának a magyar szókészlet struktúrájának és kreativitásának jobb megértéséhez is.

– Milyen irányzatokat, kutatásokat kellene erősíteni a mai magyar nyelvtudományban?

– Nyilván hazabeszélek, amikor azt mondom, hogy természetesen a kognitív nyelvészetet. Ennek az én szubjektív preferenciámon kívül több más objektív oka is van, de most ebbe nem szívesen mennék bele. Hátralevő életemet nem meddő vitákkal, hanem kreatív munkával szeretném eltölteni. A kognitív nyelvészet eredményei ott vannak mindenki előtt, aki akarja, megismerheti őket, és rájön, hogy ez az irányzat olyan dolgokat „tud”, amelyeket más irányzatok nem, és mindezt az emberi megismerőtevékenység tanulmányozásának legmodernebb eredményeivel harmóniában „tudja”.

– Mi a véleményed a nyelvművelésről?

– Összhangban mindazzal, amiről eddig beszéltünk, ha rajtam múlna, én a nyelvművelés céljait egy kicsit a szokásostól eltérő módon rangsorolnám. Elsősorban a nyelv kreativitására helyezném a hangsúlyt, és ezzel együtt arra, hogy a „jó beszélő” a kreatív beszélő. A szleng kreativitásán keresztül a költészet kreativitása is megragadható, és fordítva. Ez pedig nagy lehetőséget nyújtana arra, hogy az emberekkel, főleg a gyerekekkel, újra megszerettesük a beszédet, és örömtelivé tegyük számukra a nyelven történő megnyilatkozást.



# Elmés szavak Mikestől

18. századi jeles prózaírónk nyelvnek értékeit számos szaktanulmány elemzi, kiemelve könnyed, társalkodó stílusát, ízes erdélyi tájnyelvi fordulatait – de hozzá kell tennünk, hogy e vizsgálatok túlnyomórészt a *Törökországi levelek* szókészletére összpontosítanak. Jóval visszafogottabb érdeklődés irányul Mikes prózafordításaira, amelyek pedig a kritikai kiadás mintegy hatezer oldalnyi főszövegéből hozzávetőlegesen öt és fél ezer oldalt ölelnek fel.

Nemcsak azért érdemes a teljes szerzői szókészletet vizsgálnunk, mert a készülő Nagyszótár előtti időszakról adhat meghatározó képet a maga 1,5 millió szavával, hanem azért is, mert segíthet megérteni a nyelvújítás előtti időszak nyelvi folyamatait. A készülőben lévő *Mikes-szótár* (<http://mikes-szotar.iti.mta.hu/>) lehetőséget teremt arra, hogy az író szavait a korábbiaktól eltérő módon lehessen vizsgálni. Mikes valóságos szószonglőr volt, szóalkotásai lenyűgözőek. Az összetétel mint meghatározó szóalkotási forma dominál a korban, de a szóképzés egyedi formái is figyelemre méltók. Ritka, eddig kevésbé méltatott szavaiból mutatok be néhányat (a helyesírást és a központozást a könnyebb érthetőség kedvéért a maihoz igazítva). Ezeket a szavakat a nagyobb értelmező, szótörténeti és tájszótárak nem említik, s eddigi szókereséseim során egy-egy előfordulástól eltekintve másutt sem akadtam nyomukra.

A *Catechismusból* származó idézet egyben a definícióját is megadja annak a latin kifejezésnek, amelyet Mikes az *elmeszorítás* szóval ültetett át magyarra: „A restrictio mentalis, mikor az elmében olyan értelmet teszek fel, amelyet meg nem magyarázok azért, hogy a beszédemben mást megcsalhassak, úgy mint azt kérdik tőlem, ha hallgattam-é misét, azt felelem, hogy hallgattam, én azt értem azon, hogy hallgattam, de tegnap, holott azt akarják tőlem megtudni, ha ma hallgattam-é, én azt jól látom, hogy a feleletem megcsalta azt, aki kérdezett, ezt híják tehát restrictio mentalisnak, elmeszorításnak, mind e [= ez], mind az Aequivocum [= kétértelműség] vétek, mert hazugság, mert valamikor mást akarnak megértetni mással, nem azt, amit gondolnak, a [= az] hazugság” (412). A Katolikus Lexikonban a *hazugság* címszó alatt találjuk a *restrictio mentalis*ra vonatkozó jelentést: „illetéktelen, toladó kérdésekre adott kitérő v. (nagyon indokolt esetben és ritkán) kétértelmű válasz” (<http://lexikon.katolikus.hu/H/hazugs%C3%A1g.html>). A ’mellébeszélés, kétértelmű válasz’ elfogadhatónak látszik Mikes kontextusában, s a *hazugság* alaktól való megkülönböztetés is, ez utóbbi önmagában több mint százszor fordul elő az írónál. Első olvasásra talán nem is tűnik kifejezetten értelemtükrözőnek az összetétel, azonban ha a *szorítás* ’korlátozás’, ’kényszerítés’ vagy ’előnytelenebb helyzetbe hozás’ értelmezéseire gondolunk, akkor már kirajzolódik az a jelentéselem, amely a másik fél előnytelen befolyásolására vonatkozik.

Beszédesebb alak az *elmefáradtság*: „mivel a nekünk leányoknak nagy elmefáradtság volna sok ideig egy dologra

függeszteni elménket” (*Mulatságos napok*, 46), amely jelen esetben a tartós figyelemnek az agy számára fárasztó, kimerítő voltára utal. Az *elme* szónak a korban nagyon gazdag, színes, ma már sajnos nem vagy kevésbé használatos összetételeivel találkozunk, ilyen a szintén mikesi *elmetalálmány*, de a Czuczor–Fogarasi-szótár címszavai közt is szép számmal találunk hasonlókat, pl. *elmecsavar-*

*gás, elmefaggatás, elmefárasztó, elmesúrlódás.*

Az *eretnekségkezdő* négy alkalommal fordul elő az írónál „egy eretnekségkezdő nemcsak azért a bűnért vétke, hogy elszakadt az Anyaszentegyháztól, hanem még részesülni is fog mindazokban a vétkekben, amelyekben estek vagy esni fognak világ végiig mindazok, kik az ő tanítására való nézve elszakadtak vagy elszakadnak az Anyaszentegyháztól” (*Catechismusok*, 1125).

Mikes fordításai az elbeszélő világi próza mellett javarészt egyházi, kegyességi művek franciából történő átültetései. Ezekben a fordításában egyes grammatikai jegyeket vizsgálva kirajzolódik az archaizáló jelleg, szóösszetételeiben azonban itt is megcsilan az írói alkotókedv, leleményesség.

„[...] felemelvén bennünk azt a hajlandóságot, mely csak a földi dolgokhoz hajlandoztat minket” (*Epistolák*, 766). A ma már különösnek és egyedinek látszó *hajlandoztat* értelmezésében az etimológiai szótár *hajlandó* ’hajlékony’ (TESz.) és a tájszótár *általhajlandozik* ’áthajlik’ (ÜMTSz.) bejegyzése adhat fogódzót. Vélhetően Mikes szava e szócsalád elemeit gazdagítja.

Bár az irodalmi kánonban az író fordításait halványabb fény övezi a *Törökországi levelek* tündöklésével szemben, nyelvi szempontból mégis hiba volna mellőzni a vizsgálatakat: emiatt esett a választás olyan szavakra, amelyek csak a fordításokban találhatók meg. A *Leveleskönyvben* felbukkanó *varrótüeső* expresszivitása mellett úgy tűnik, hogy a fordítások számtalan szóalkotói leleményt rejtnek: a *halálszolgálat*, *háborúságszerető*, *Megholt-tenger*, *buzgótlanság* – hosszan sorolhatnánk – mind olyan szavak, amelyek a levelekben nem, csak a fordításokban fordulnak elő, és másutt sem vagy legalábbis nem gyakran találkozunk velük.

Mikesnél a fordítás egyfajta katalizátorként működhetett: bátran, ötletesen gyúrja a szavakat, s ennek a fordításokon edződött szókészletnek a tanulmányozása közelebb vihet bennünket annak a nyelvi helyzetnek a feltárásához, amely a nyelvújítást épphogy megelőzte, s amely egyben arról is tanúskodik, hogy e mérőöldkőnek számító nyelvi folyamat nem előzmények nélkül kezdődött el. Ma már azt is tudjuk, hogy a 18. században a nemzeti nyelvről való gondolkodásban, az útkeresésben komoly szerep jutott a fordítások ügyének. Az író maga ekképp vélekedett erről: „ha a fiakat csak arra vennék is, hogy a deák könyveket magyarra fordítsák, úgy a tanulókat a közönséges jóra fordítanák [...] és ha csak egy könyvet fordítana is meg életében, azzal mind magának, mind másoknak használna” (62. levél). E szókészlet tanulmányozása nemcsak a letűnt korok kutatóinak rejt kincseket, hanem élénkítően hat mindazok számára, akiket rabul ejt a szóalkotás szépsége, ereje, ötletessége.

Kiss Margit

(MTA BTK Irodalomtudományi Intézet)



# Szentember — szent ember

Mire ez az írásom napvilágot lát, alighanem megjelenik az a néprajzi kiadvány, amelynek nyelvi lektorálására, korrigálására fölkértek. Nem végeztem etnográfiai tanulmányokat, ugyanakkor azt sem mondhatom, hogy a folklór idegen lenne tőlem. Mindenesetre sokat tanultam „menet közben”, részleteiben áttanulmányozva és (ha kellett) javítgatva a több száz oldalas, igényes és tanulságos könyv kéziratát. Nem szakkönyv lesz, hanem a nagyközönségnek, az érdeklődő olvasóknak szánta a szerző, Bereznai Zsuzsanna. A könyv címe: „Édes Szüzanyám, fogd a kezem...” Alcíme pedig: „Egy XXI. századi kecskeméti »próféta« lélekrajza”.

A proféta annyi mint Isten embere. Ismerős fogalom az ószövetségi Szentírás lapjairól. Ma is változatlanul az Istennek szentelt embert jelenti. Akit e kötet bemutat, elfogadta a *prófétának* nevezést, csupán azt kérte a szerzőtől: tegye időzőjelbe. A lényegen azonban ez nem változtat.

A proféta fogalmával egyenértékűen többször szerepel a könyvben az egybeírt *szentember* kifejezés. Szótárainkban nem vagy nemigen találkozunk vele, ám a néprajz fogalmatárának egyik mindinkább előszeretettel használt kulcs-, illetve minősítő szava. A néprajz régóta ismerte, és ma is ismeri a *szentember* fogalmát, csak inkább „istenes ember”-t mond helyette. A *szentember* meghonosodását Bálint Sándornak, a híres néprajztudósunknak köszönhetjük: épp 75 éve jelent meg „Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza” című munkája. 1992 októberében Szegeden vallási néprajzi konferenciát rendeztek e címmel: „Szentemberek – a vallásos népelet szervező egyéniségei és jeles alakjai”. Az utolsó három szó elhagyásával lényegében ilyen cím alatt jelent meg az ott elhangzó előadások zömét tartalmazó gyűjtemény 1998-ban, szintén Szegeden.

Kissé nehéz röviden meghatározni, értelmezni szótár számára összefoglalni, ki, azazhogy mi is az a *szentember*. Bálint Sándorra és Bereznai Zsuzsannára támaszkodva próbálom az alábbiakban kifejteni e megnevezés tartalmát, mibenlétét. A *szentember* – ha pedig nő az illető, szintén egybeírva: *szentasszony* – különféle hitbéli feladattal, mentálitással megáldott, köztisztelőben álló személy. Fontos szerepe van egy-egy közösség életében. Mint vezető személyiség: például búcsúvezető, előénekes, sirató, imaalkalmak kézbentartója (szervezője, előimádkozója). De ugyanakkor megilleti a *szentember* név azt is, aki épp ellenkezőleg: magányos emberként, „remeteként”, a hitben elmélyülve él; természetesen tudunk róla; olykor el is zárandokolnak hozzá bölcs tanácsát kikérve. A *szentasszonyok* a szakrális helyek, így a templom, az út menti keresztek vagy szobrok rendbetételén, díszítésén fáradoznak, tehát a köznapi dolgokban tűnnek ki; helyenként *templományának* is nevezik őket. Szentember, *szentasszony* továbbá az is, aki rózsafüzér-ájtatosságot vezet, de akadnak olyan, szintén *szentembernek* nevezett egyének is, akik különleges adottságokkal szolgálják a közösséget. Vannak közöttük egészen extra tevékenykedők, mint például gyógyítók, halottlátók, sőt akiknek látomásaik vannak. Ők valamennyien laikus, azaz nem papi, nem szerzetesrendhez tartozó, ám egyházilag ellenőrzött, nyilvántartott illetők. Mindezt Bereznai Zsuzsanna készülő könyve ezzel egészíti ki: „Egy-egy esetben papi személyiséget is *szentembernek* nevez a nép: akit magát is a nép fiának éreznek és tartanak; és akik a népi köztudatban szentség hírében állnak – csodás eseteket, történeteket mesélnek róluk, a hitelesség tudatával.”

Bereznai Zsuzsanna – mélyinterjúk, műelemzések és persze művek, „prófétai” megnyilatkozások tükrében – Szalai Sándort, e hatvan év körüli sokoldalú, színes egyéniséget mutatja be. Az így ember- vagy olvasóközönségbe kerülő „próféta”-szentember többek között képzőművész (festő, grafikus, zománcművész, szobrász), költő, nem utolsósorban pedig egy plébániaiilag bejegyzett, számontartott vallási kisközösség (kis létszámú imaközösség) vezetője. Igazi „genius loci”-ja, tehát indíttatásának elsődleges helye a Szeged-Kiskunhalas tájéki Üllés község. Nagy nyeresége a megvalósuló kötetnek, hogy ezen vidéknek nemcsak néprajzi, hanem nyelvi, beszéd- és kommunikációbéli „kincseit” is rögzíteni tudta a szerző a *szentemberrel* folytatott interjúk során.

E sorok írójának nemrég kezébe került egy hevenyészett följegyzése 2004-ből, amelyet a néprajzkutató szerző aztán be is épített könyvébe egy ponton. Nos, nyugdíjazásom tájékán abban az iskolában segítettém a könyvtáros munkáját, ahol *szentemberünk* – igen így, egybeírva! – rajztanárként és rajzsakkör vezetőjeként tevékenykedett. Egy hatodikos diák a következőt mondta két, szintén könyvet visszahozó társának: „Szalai tanár úr az mindent megért. Tudod, milyen *szentember*.” Látjuk: akkor is, most is különírtam e kapcsolatot. A *szent* melléknév számos jelentése közül talán a ’feddhetetlen’-t, a ’hiteles (ember)’-t ismerte el a fiú. Ha a különírt „szent ember”-ből elhagyom az „ember”-t, akkor lényegében ugyanaz történik, mint mondjuk, a „farkas állat” *farkassá* vagy a „szarvas állat” *szarvassá* egyszerűsödésekor: főnevesülve *szent* lesz belőle.

A *kis asszony* és a *kisasszony* egybe- vagy különírása jelentésseligen nagyon is indokolt. Érzésünk szerint – és ezt az egykori diák adta jelzős szerkezet is megerősíti – a *szentember* és a *szentember* – írjuk bár egybe vagy külön – a főnálló, talán kisebb különbség ellenére sem zárja ki egymást. Nyilván nem beszélhetünk teljes szinonimitásról, de a kölcsönösség, a tartalmi-jelentésbeli rokonság kézenfekvő. Garántáltnan ez fog kiderülni a szóban forgó néprajzi kötetből is. Nemcsak ennek kedvező fogadtatásában reménykedünk, hanem abban is, hogy szótárainkba előbb-utóbb végre bekerül az egybeírt *szentember* is.

Holczer József

## De mi az a stb.?

A gomba módra szaporodó rendezvények nevének minden elemét nagy kezdőbetűvel írják a sajtóban. Teszik ezt az újságírók és alkalmi tollforgatók annak ellenére, hogy helyesírási szabályzatunknak mind a 11., mind pedig a közelmúltban megjelent 12. kiadása a kis kezdőbetű mellett foglal állást. A 11. kiadás 146. pontjában ezt olvassuk: „A rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi és politikai mozgalmak, programok stb. nevét általában kisbetűvel írjuk” (kiemelés tőlem – D. Z.). A szabálypont így fejeződik be: „Az intézményszerűeket azonban az intézménynevek mintájára írjuk: *Budapesti Nemzetközi Vásár*; *Szegedi Szabadtéri Játékok stb.*” A 191. pontban a példák száma eggyel bővül: *Vadászati Világkiállítás*. A *stb.* azonban itt is szerepel. A nagy kérdés számomra éppen ez. Melyek azok a rendezvénynevek, amelyek még ide sorolhatók? Nem tartom ugyanis elégségesnek a szabályzatnak ezt a megfogalmazását: „Intézményszerű (rendszeresen ismétlődő országos vagy nemzetközi) rendezvények, kiállítások, vásárok stb. nevét az intézményekével azonos módon írjuk.”

# Hogy a majmok meg ne sértődjenek...

## Politikai korrektség a nevezéktanban

Nevezéktan – igen, létezik ilyen kifejezés, a köznyelvben kevésbé fordul elő, a szaknyelvben gyakran. A közelmúltban több hazai lapban címként is olvashattuk ezt a szót.

Az ENSZ egészségügyi szervezete, a WHO ugyanis ajánlást adott ki, amellyel „csökkenteni igyekeznek egyes betegségek önkényes elnevezésének egyes embercsoportok (sőt, állatfajok vagy földrajzi régiók) számára sértő, offenzív jellegét, a politikai korrektség követelményének megfelelően.”

A WHO ajánlása ilyenek ítéli például az *ebola*, a *sértés-influenza*, a *Rift-völgyi láz*, a *Creutzfeldt–Jakob-betegség* vagy a *majomhimlő* elnevezését.

Itt már meg- és fennakad a laikus szeme, sőt az agya is. Rögtön utána pedig kérdések fogalmazódnak meg az emberben.

Szóval – ennek mintájára – nem létezik a jövőben *farkas-vakság* vagy *bárányhimlő*?

Akkor sem, ha évszázadok óta közsímet betegségnevekről van szó? A farkasok vajon tiltakoznának az ellen, hogy *farkasvakságnak* nevezzük a szürkületi gyengén látást? És mi a helyzet a *farkaséhséggel*? Ezek a szavak voltaképpen rejtett hasonlatok; szoktuk is mondani: *olyan éhes vagyok, mint a farkas*. Megbántódnának a nyuszik a *nyúl-ajak* kifejezést olvasva?

A *farkasvakság* vagy a *bárányhimlő* régi népi kifejezés, talán már akkor is használták ezeket, amikor az orvosok a latin megfelelővel bajlódtak. A *bárányhimlő* angolul *chickenpox*, azaz csirke- vagy tyúkhimlő. Vajon az angol orvosok is átkeresztelik majd a betegségeket?

No meg: a *madárhimlő* esetében a madarak népes családjának mely tagja fog „demonstrálni”? A *majomhimlő* a majmok mely fajtát sérti?

A 12. kiadás sem ad bővebb eligazítást, sőt ebben talán még nagyobb a bizonytalanság. A 191. pont szerint a rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi és politikai mozgalmak, programok stb. nevét „ajánlatos kis kezdőbetűvel írni”. Majd így zárul a szabálypont: „De intézménynévként a nagy kezdőbetűs írás is elfogadható, például: *Budapesti Nemzetközi Vásár*, *Szegedi Szabadtéri Játékok*.”

A problémát egyfelől abban látom, hogy egyik szabályzatban sincs pontosan megfogalmazva, hogy mit tekintünk intézményszerű rendezvénynek. A két, illetve három példa kevés. A rendszeresen ismétlődő országos vagy nemzetközi rendezvények között jócskán találunk ugyanis olyanokat, amelyeket nem írunk nagy kezdőbetűvel. Például: *a magyar nyelv napja*, *csíksomlyói búcsú*, *nemzetközi orvoskongresszus*. Ezzel ellentétben jóval kisebb horderejű rendezvények így szerepelnek a sajtóban: *Bor- és Pálinkafesztivál*, *Csülökfesztivál*, *Hal- és Vadfőzőverseny*.

Úgy vélem, a szabály indoklása hiányos, a példák száma (a nagy kezdőbetűs írást illetően) pedig kevés.

Dóra Zoltán

Ráadásul jó néhány betegség tényleg csak egyes állatfajknál fordul elő – ez miért sértő?

Jut eszembe: mi van a *rózsahimlő*vel? A növények is beletartoznak ebbe a körbe – elvégre élőlények.

Ha gondot okoz a *Creutzfeldt–Jakob-betegség*, akkor mi lesz a *Parkinson-kórral* vagy az *Alzheimer-kórral*? Hiszen ezek a fogalmak világszerte elterjedtek, mással nem helyettesíthetők, többnyire ugyanis az azokat felfedező tudósról kapták nevüket.

Éppen azért – például az *Alzheimer* esetében –, hogy megkülönböztessék a demencia más formáitól. Az pedig, ha egy bizonyos betegség egyes földrajzi régiókhoz köthető, talán visszavetné a turizmust? Attól még nem utaznak kevesebben Franciaországba, mert régen *francnyavalyának* hívtak egyes szexuális úton terjedő betegségeket. (Míg Franciaországban éppen egy másik, szomszéd államról neveztek el azokat.)

A világszervezet szakértői szerint a kutatóknak, az egészségügyi tisztviselőknek, az orvosoknak és az újságíróknak más, semlegesebb, általános kifejezéseket kellene használniuk, olyanokat, mint *súlyos légzőszervi betegség* vagy *újszerű neurológiai szindróma*. Az ajánlás ésszerűségéről még azok a kutatók sincsenek meggyőződve, akik korábban maguk is problematikusnak találták a betegségek olykor szenzációhajász elnevezését. Megítélésük szerint a direktíva unalmas, egymással könnyen összekeverhető elnevezésekhez vezethet.

Mi erről a véleménye az orvosoknak? Dr. Madarasi Károly budapesti, II. kerületi háziorvos szerint a WHO szakértői kissé elvetik a súlykot. „Az orvosi nyelvben az évszázadok folyamán rengeteg olyan kifejezés, szóösszetétel honosodott meg világszerte – és Magyarországon is –, amit meggyőződésem szerint jelenleg nem lehet más módon kifejezni. Évszázadok orvosgenerációi tanulták meg így, ezt követően a medicinában sikerrel alkalmazták, és alkalmazták ma is az általuk megjelölt fogalmakat. Nagy kavarodást okozhatna az emberi gyógyítás során e fogalmak drasztikus, kritika nélküli átnevezése. Mellesleg a mindenre kiterjedő »nyelvújítást« szükségtelennek érzem és szörszálhasogatásnak gondolom, a gyakorló orvos szemszögéből. A mára elterjedt kifejezések egy része népi eredetű, más részüket a betegségek, állapotok felfedezőjéről nevezték el, tiszteletből. Nem gondolom, hogy egy általános nyelvi tisztogatás keretében ezeket eliminálni kellene. Ezért csak nagyon ritka és valóban indokolt esetekben nyúlnék – megfontoltan – az orvosi kifejezések megváltoztatásához” – hangsúlyozta a köztisztviselőben álló, népszerű háziorvos.

Egyetemi tanár ismerősöm, dr. Gallatz Katalin szerint túlbuzgóság az egész, ezeket a betegségeket, mint a *majomhimlő*, *madárinfluenza*, vagy olyan fejlődési rendellenességeket, mint a *nyúlajak* vagy *farkastorok*, az átlagember így ismeri. Miért lenne jó ezeket átnevezni? Bár mindnek van latin megfelelője, a legtöbb ember a népi kifejezéseket ismeri, és legtöbbször az orvosok is magyar nevükön kóris-mézik e betegségeket, legfeljebb a zárójelentésben szerepelnek a latin nevükön.

Valóban furcsa lenne például a *Creutzfeldt–Jakob-kört* más néven illetni, mert akkor számos intézmény nevét, szakcikk megfogalmazását, tanulmányok címét is meg kellene változtatni.

Témánkkal megkerestük az egészségügyi államtitkárságot, de mostanáig nem válaszoltak megkeresésünkre.

Elek Lenke



# Nádasdy Borbála: „Erős páncél a nyelv...”

Nádasdy Borbála grófnő 1956 után hagyta el Magyarországot. Bécsben filmszínésznő, Franciaországban balettmester lett. Életrajzi ihletésű könyvei népszerűek, a memoáriródalom terén nyújtott teljesítményéért megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét. Ötvennyolc év után költözött vissza hazájába. Úgy látja, az ember leginkább az anyanyelvével tudja felvértezni magát az emigrációban. Sokan úgy tesznek, mintha elfelejtették volna az anyanyelvüket, akcentusokat vesznek fel, de Nádasdy szerint ez a korlátozott szellemi tőkéből fakad. Az író azt is elmondta, számára az éneklés volt a legjobb fegyver a nyelvfelejtés ellen.

Ha az ember elhagyja az országot, ahol születik, talán a nyelvvel tud leginkább védekezni a szomorúság ellen. Amikor 1957-ben itt hagytam Magyarországot, és Bécsbe vitt az utam, megtartottam és onnantól végig gyakoroltam az anyanyelvemet. Persze, meg kell tanulni a befogadó ország nyelvét, de nem pusztán az a beilleszkedés alapja. Ha csak az új nyelvre koncentrálnál, nem biztos, hogy tökéletesen megtanulja, viszont az szinte garantált, hogy az anyanyelvét elfelejti. Egyébként, ha nem emigráns az ember, a nyelv akkor is nagyon segít a megmaradásban. Talán erre a mi nyelvünk a legjobb példa, hiszen különleges nyelvünk van. Azt valom, vannak olyan kifejezések, gondolatok, amelyeket egy magyar csak az anyanyelvén képes megfogalmazni és átadni. Amikor nehéz óráim voltak, a magyar irodalomhoz folyamodtam. Ha kezembe vettem egy magyar könyvet – legyen az Jókai-regény vagy Arany János-költemény –, akkor abban mindig vigaszt találtam. Annnyira gazdag a magyar irodalom, hogy az olvasó ezáltal szinte teljesen felvértezettik. Erős páncél a nyelv, az irodalom. Persze, sokszor tapasztaltam külföldön, hogy rövidebb-huzamosabb ideje ott élő külföldiek erős akcentussal beszéltek. Ezt mindig szóvá is tettem, mert nem lehet igaz. Vannak, akik megjátsszák három hónap után...

## Mi húzódnak meg emögött?

Egész egyszerűen: a butaság. A korlátozott szellemi tőke. Ezek az emberek szerepet akarnak játszani. Ahogy mondani szokás, messziről jött ember bármint mondhat, messze van Moszkva, a cár is messze lakik. Tehát nem lehet ellenőrizni, hogy az, amit magukról tartanak, mennyiben felel meg a valóságnak. Mi magyarok sokszor Nyugat-imádók voltunk és vagyunk is. Azt gondoljuk, ott gyökerezik az igazi kultúra. Azok, akik mindenféle akcentusokat vesznek fel, miközben az anyanyelvüket elfelejtik, azt hihetik magukról, istenadta nagy kultúremberek. Pedig ez nincs így. Néha előfordul, hogy rászólok az ilyen nyelvhasználókra. Nem önfényezésnek szánom, de én mégiscsak példa vagyok a jelenség ellenkezőjére. Előadásaimmal, öt kötetemmel járom az országot. Az egyik könyvtárban meg is kérdezték tőlem, hogyan létezik az, hogy ilyen szépen bírom a magyart. Nevetve válaszoltam, hogy az nem létezik, hanem ez így van. Mármost az anyanyelvi tudásom.

**Mégis sokszor elmondja, Ön azért más nyelvet beszél, mint amit a jelenkori átlagos magyar nyelvhasználó.**

Ezt így gondolom. Nyilván ennek oka lehet az is, hogy ötvennyolc év után – másfél évvel ezelőtt – költöztem vissza Magyarországra. Aztán ott van a szleng is. 1956 előtt mi is beszéltünk szlenget, de nem ilyen szinten. Az akkori nyelvet inkább jampecnek mondtuk, szerintem például a *szia*, a *cucc*, a *menő* onnan maradt. Amiket végképp nem bírok, azok az angolból, franciából, németből meghonosodott szavaink. Miért mondjuk azt a kép helyett, hogy *imázs* vagy *imidzs*, miért hívjuk a tervet *projekt*nek, az emlékeztet a *déjà vu*re? Minden alkalmazott szónak lennie magyarnak kellene.



**Visszatérve az emigráció nyelvhasználatára: Kárpáti Tamás, a Premier művészeti magazin főszerkesztője a napokban említette, hogy Melbourne-i látogatása során azt figyelte meg, a helyi magyar közösség tagjai egymás közt a „6-3-at” beszélnek. Vagyis hat szó magyarul, három angolul. Ön mit tapasztalt ausztriai és franciaországi éveitől?**

Azt, hogy minden az egyénétől függ. Franciaországban voltak különböző szervezetek, többek között kisebbségi jogvédelemmel foglalkozók. Azoknak a tagjai nem keverték a nyelvet, de a párizsi katolikus misszióknál akadtak idős emigránsok, akik már huzamosabb ideje éltek a francia fővárosban. Ők valamennyire keverték a nyelveket. Nagyon érdekes, hogy leginkább a befogadó országba beilleszkedett értelmiségi réteg vegyítette kicsit a franciával. Nálunk nagy ritkaságnak számított az, ha összejöttünk, mert meg kell hagyni, a franciaországi magyar emigráció nem túlzottan járt össze. Viszont ilyen alkalmakkor nem volt jellemző az, hogy franciául vagy félig franciául, félig magyarul beszéljünk. Egyébként, ha már a kinti szerveződések szóba hoztam, elmondanám, hogy volt egy bizottságunk, amely eltökölte, hogy megmutatja a franciáknak, mi is a magyar kultúra, de még az erdélyi, felvidéki kisebbségi létet is felvillantottuk nekik tematikus programokkal, vendégekkel, kiállításokkal.

## Melyek azok a csoportok, amelyek megőrizték magyartudásukat?

Ismertem egy magyar operettművészt, Münchenben találkoztam vele. Ott németül énekelt a *Csárdaskirálynő*-t, és azt mondta, magyarul már el is felejtette a szöveget, holott az a magyar Kálmán Imre műve. Talán meglepő lehet, bár az arisztokrata köröket kevésbé ismertem, de ők rendkívül szépen megőrizték a magyart, még akkor is, ha némelyik racsolt egy kicsit. (*Nevet.*) A Széchenyiek és a Károlyiak négy-öt nyelvet beszéltek, de a magyart holtukig nem feledték. Emlékszem arra, hogy a férjemmel, Jeannel Bécs mellett voltunk egy arisztokratatalálkozón. Jean csak franciául beszélt. Ezen az összejövetelen a magyar arisztokraták pedig magyarul társalogtak. Amikor beléptünk, a háziasszony köszöntött, bemutatott minket, majd azt mondta, innentől legyen a francia a társalgás nyelve, mert az úr nem beszél más nyelven. Onnantól a másik szobákban, még egymás között is franciául beszéltek a vendégek. Apponyi, aki már gyermekként elsajátította a nyugat-európai nyelveket, például öt nyelven mondta el a védőbeszédét a trianoni egyezmény aláírása előtt. Na, ez a hihetetlen európai szellemű kultúra teljességgel pótolhatatlan a mai Magyarországon.

**Mert úgy látja, az a nyelvtudás, amit ma sajátít el egy külföldre szakadt, ott munkát vállaló magyar, nem elégséges?**

Leszámítva a kivételeket, a többség csak felületesen tanulja meg az idegen nyelveket. Olyan szinten, amely létszükséges. De az említett arisztokraták magas művészetről, komoly politikáról, elvont dolgokról is folyékonyan, nagy szókincsrel tudtak értekezni azokon a nyelveken, amelyeket sajátjuk mellett elsajátítottak.

## Olvasott magyar szerzőket az emigrációban?

Igen, de tudja, a beilleszkedéshez a régi szerzők, nem az újak segítettek. A nekem „moderneknek” számítókat közül Radnóti és Szabó Lőrinc műveit forgattam. Wass Albertet is nagyon szerettem, regényei mellett gyönyörű költeményeket írt. A *Kard és kassa* című kötetét nagyon becsülöm, mert nemcsak nagyon szép, nagyon igaz is. Márairol is tudtunk, őt is olvastuk. A pártatlan nyelvezet, helytállás és a tragikus végkifejlet közös volt ezekben az írásokban.

## Mit tett a nyelvfelejtés ellen?

Énekelni kell. Egész egyszerű dalokat, amelyek visszajönnek az ember emlékezetébe. Azok sokat segítenek. Egy régi magyar táncdal butuska szöveggel éppen olyan sokat jelentett nekem, mint egy népdal.

**Mészáros Márton**

Az interjú teljes szövege az E-NYÉK című elektronikus újságban olvasható: [www.mnyknt.hu](http://www.mnyknt.hu). (A szerk.)



# Édesanya-nyelvből édes anyanyelv

Szóhatár-eltolódásnak nevezzük azt a nyelvi jelenséget, amelynek során az egymás után következő szavakat a nyelvérzék másként tagolja: az összetartozó részeket szétválasztja, a szóhatárokat áthelyezi, majd másként olvassa össze. A szóhatár-eltolódáson alapuló szókeletkezés meglehetősen ritka jelenség nyelvünk történetében, de a beszélt nyelvben, a nyelvjáráásokban és a gyermeknyelvben többször is előfordul.

Klasszikus magyar nyelvi példa erre a jelenségre a névelő eltolása, amely a beszélt nyelvben különösen gyakori: *a zongora* > *az ongora*, *a zacskó* > *az acskó*, *az iskolába* > *a ziskolába*, *az apuval* > *a zapuval*, *zeng az ének* > *Zenga zének* (Vámos Miklós egyik regényének címe). Nézzünk néhány szót, amelyek létrejöttében a téves tagolás játszott szerepet.

A *banya* szó e jelenségnek köszönheti létezését: a *nagymamát* hívták egykor *jobanyának* (vö. *dédanya*, *ükanya*, *szépanya*). Ennek az összetett szónak az előtagja (*a job*) a *jó* melléknév középfoka (minthogy a középfoknak eredetileg nem hosszú, hanem rövid *-b* volt a jele, vö. *idősb*, *különb*, *egyéb*), utótagja pedig az *anya* szó volt. Idővel azonban a középfoknak megváltozott az alakja, *jobb* lett belőle, minek következtében lassanként feledésbe merült annak a tudata, hogy ebben az összetételben a *jó* középfoka rejlik. Ez pedig lehetővé tette a szó új (téves) tagolását, amely a 17. század végétől adatolható: *jobanya* > *jó-banya*. A jelentésváltozás a következőképpen mehetett végbe: minthogy a *jó-banya* szó jóságos, kedves öregasszonyt jelentett, az egyszerű *banya* már csakis olyan öregasszonyt jelenthetett, akit nem illet meg a *jó* jelző. Így keletkezett tehát a *banya* szó, amely nem egyéb, mint az *anya*, amelynek elejére odaragadt a középfok jelének egykori *-b*-je.

*Patika* szavunk is szóhatár-eltolódás eredményeként keletkezett. A görög *apotheka* szó 'raktár' jelentésben

került át az európai nyelvekbe, pl. a németbe *Apotheke*, az oroszba *anmeka* alakban. A szókezdő *a* hangot a magyar nyelvérzék névelőnek érezte, és így tagolta a szót: *a poteka*, amiből aztán idővel a mai *(a) patika* lett. Ugyanez történt a *lombik* szóval is, amely az arab *al-ambik* átvétele; ebből lett az angolban *alambic*, az olaszban *alambicco* stb. A magyar nyelvhasználó itt is névelőt érzett a szókezdő *a* hangban (furcsa véletlen, hogy az arabban is névelő az *al-*), s elvonta: így alakult ki a mai *lombik* szó.

Feltehetően az *édes anyanyelvünk* jelzős szerkezet is szóhatár-eltolódásnak köszönheti létrejöttét: az eredeti tagolás az *édesanya-nyelv* 'az édesanyánktól tanult nyelv' volt, ebből keletkezett szóhatár-eltolódással az *édes anyanyelv*. A téves tagolásban minden bizonnyal szerepet játszott az, hogy az egyén érzelmmel (szeretettel és ragaszkodással) teli kötődésének tárgyai (pl. *haza*, *apa*, *anya*) elég sűrűn fordultak elő az *édes* melléknévvel alkotott jelzős szerkezetben: *édes haza*, *édesanya*, *édesapa*. A legkellemesebb íz érzetéhez közel álló *édes* melléknév metaforikus használata egyébként meglehetősen korán, már az Ómagyar Mária-siralomban megjelent: *o en ezes uro dum* 'ó én édes uracskám'. Az *édes* jelző a 17–18. században állandósult nyelvi megjelenítőjévé vált a meghitt, személyes kötődésnek, és az *édes* melléknévvel alkotott jelzős kifejezések fokozatosan beépültek a közönségi tudatba.

Nélkül névutónk is szóhatár-eltolódásnak köszönheti mai alakját: *háznál kívül* / *kül* > *ház nálkül* > *ház nélkül*.

A szóhatár-eltolódást egyre inkább a múlt szóalkotó eljárásai között tartjuk számon, új szavak ugyanis ma már nemigen keletkeznek ilyen módon. A jelenség azonban ma is elevenen él és virágzik a nyelvi humor területén: nyelvi játékként, különösen szóviccekben, nyelvi tréfákban, olykor találós kérdésekre emlékeztető formában meglehetősen gyakran fordul elő (pl. – *Mi az, fém-ből van és utazik?* – *Vás utas* (vasutas); *Annak, aki a sátor tetején lakik, a sátor alja új hely* (Sátoraljaújhely).

H. Varga Márta



Őszinte felirat! (B. G.)



Helyesírási vétség mint reklámfogás... (B. G.)

# A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

## Hangok a Marsról Egy szimulált űrutazás fonetikai tanulságai

A különféle élettani és lelki állapotok beszédre gyakorolt hatásának vizsgálata régóta áll az emberek érdeklődésének középpontjában. Régóta ismert az a tény, hogy a beszéd, mindamellett, hogy információt közvetít, tükrözi lelki és fizikai állapotunkat is. Az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb figyelmet kapott az emberek egészségi, fizikai és lelki állapotának folyamatos megfigyelése gépi módszerekkel. Ennek haszna abban áll, hogy egyrészt ezzel fokozatosan közelebb kerülünk az emberi viselkedés megértéséhez, másrészt pedig a gépi eljárásokkal az emberek mindennapi életét támogatjuk, segíthetjük. A beszédből például megállapíthatjuk a beszélő fáradtságának fokát, vagyis hogy mikor aludt legutóbb. Ha az egyén fáradt, akkor beszéde monotonná, a hangok kiejtése elnagyolttá válik, és a hezitálások száma megnövekszik. Számos betegség van hatással a beszédre, mint például a reflux, asztma, demencia, afázia, Parkinson-kór, amelyek feltárhatók akusztikai elemzések alapján. A hangszalag megváltozása esetén a beszéd érdesé, rekedtté válik. A fizikai állapot mellett a lelki állapotok is kimutathatók a beszédből. A kognitív terheltség szintjének emelkedésével növekszik a beszédtempó, stressz alatt megnövekszik az alaphangmagasság. A lelki állapotok vizsgálatában kiemelt figyelmet kap az érzelmek akusztikai vizsgálata. Megfigyelhető például, hogy a semleges érzelmi állapothoz képest félelem, öröm és harag esetén a beszédben megemelkedik, míg szomorúság esetén lecsökken az alaphangmagasság. Mindezen vizsgálatoknak egy különleges esete, amikor a beszéd hosszú távú változásait vizsgálják az arra ható változók mentén, mint például az elszigetelődés során bekövetkező szorongás, stressz. A beszéd hosszú távú vizsgálata igen összetett, mivel sok tényezőnek kell megfelelni, mint például az azonos felvételi körülmények, az adatközlők folytonos elérhetősége. Mindezek mellett az időben változó adatok modellezésére használható eszközök köre is szűkös vagy nem kielégítő.

A szimulált Mars-utazás kiváló lehetőséget biztosít a beszéd hosszú távú vizsgálatára, különös tekintettel a bezártság beszédre gyakorolt hatásának vizsgálatára. A szimuláció megtervezésében és kivitelezésében az Európai Űrügynökség, Oroszország és Kína vett részt. A kapszula (a szimuláció helyszíne) az Orosz Akadémián kapott helyet. A kísérletben egy lehetséges Mars-utazást szimuláltak, amelynek időtartama 18 hónap. 255 nap a Földtől a Marsig, 10 nap a Marsra szállás, 255 nap vissza a Földre (2010. júniustól 2011. novemberig). A vizsgálatban hat űrhajós vett részt, három orosz, két európai és egy kínai, mind férfiak. A küldetés alatt az űrhajósok több mint 100 kísérletben vettek részt: fizikai (20), lélektani (21), biokémiai-immunológiai-biológiai (34), mikrobiológiai (8), működési és technikai (8). A szimuláció kiemelt eseménye a Marsra szállás volt, amikor is a legénység két csapatra oszlott: az egyik az anyahajón maradt, a másik pedig Marsra szállt. A szimuláció so-

rán több stresszt kiváltó eseményt is előidéztek a kutatók. Az egyik ilyen a teljes energia lekapcsolása volt, ez több napig is tartott. A másik a kommunikációs lehetőségek csökkentése és zárolása. Az űrhajósok elmondása szerint a kapcsolat megszűnése volt az egyik legnehezebb szakasz az utazás alatt.

Kutatásunk hanganyaga az űrhajósok bejelentkezéseiből épül fel, teljes időtartama közel 22 óra. A beszélgetések többsége orosz és angol nyelven történt, de előfordul a kínai és az olasz is, és nem ritka a kevert nyelv sem (például orosz-angol).

A UCL (University College London) és az IBMP (Institute for Biomedical Problems, Moszkva, Oroszország) együttműködésével azt vizsgáljuk, hogy az űrhajósok beszéde hogyan változik az idő előrehaladtával, illetve hogy a beszédből milyen fizikai és lelki állapotok térképezhetők fel. A kutatás egyik alapvető kérdése, hogy a beszédnek milyen akusztikai jellemzőit érdemes vizsgálni, amelyek együtt járnak a fizikai és a lelki állapotok változásával, nem módosulnak zaj hatására, és emberi beavatkozás nélkül kinyerhetők a beszédből. A kísérlet másik nagy kutatási köre ezen akusztikai jellemzők változásának modellezése, vagyis annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a beszéd változása a véletlennek vagy valamilyen más változó hatásának tulajdonítható-e. A modell megalkotásában az elsődleges magyarázó változó a küldetés ideje (óraban), a napszak (óraban), az űrhajósok által elmondott szövegek típusa és nyelve volt. Ezekon kívül a kutatás harmadik fontos kérdése az anomáliák, a rendellenes, a megszokottól eltérő bejelentkezések megtalálása. Ennek jelentősége abban áll, hogy a rendszer, amelyet létrehozunk, képes a földi kiszolgáló személyzet számára jelentést, figyelmeztetést küldeni, hogy az adott beszélő beszéde a megszokottól eltérő fizikai vagy lelki állapotot tükröz.

Eddigi eredményeink szerint az űrhajósok a szimuláció kezdeti szakaszában motiváltak voltak, a fizikai és a lelki állapotuk kiváló volt (1–3 hónap). Ez a szakasz volt a beilleszkedési fázis. Ekkor például az átlagos alaphangmagasság magasabb volt, ami emelkedett lelki állapotra utal. Ez után volt az első érzelmi leesés, amikor az űrhajósok már elszajátították az eszközök használatát, és csak a mindennapi rutin maradt. Ekkor az alaphangmagasság csökkent, ez alacsonyabb hangulati szintet jelent. Ennek megváltozására a Marsra szálláskor került sor, amelyet csúcseseménynek nevezünk. Ezen időszakban újra megnőtt a motiváció, az érzelmi állapot is magas volt, amely az alaphangmagasságban is megjelent. A csúcsesemény után viszont jött a második hangulatesés, amely mélyebb volt, mint az első. Ezt jelezte az alaphangmagasság is, hiszen ezen időszakban érte el a legmélyebb szintet. Ekkor nem maradt már más, mint közel 8 hónap utazás a Föld felé, amely igen egyhangúnak, unalmasnak bizonyult. A lelki állapot csak az utolsó 10–15 napban emelkedett, amikor újra közvetlen kapcsolat volt a kabin és a földi kiszolgáló személyzet között. Ez tetten érhető volt az alaphang változásában is.

Eredményeink összhangban vannak a Mars-utazás más irányú vizsgálatainak eredményeivel, illetve az űrhajósok utólagos beszámolóiban elmondottakkal.

**Beke András**

A szerző az intézet Fonetikai Osztályának tudományos munkatársa, a UCL Speech, Hearing and Phonetics poszt-doktora.



## Kvaterkázzunk Wacha Imrével!

A *kvaterkázik*, azaz 'társalogva borozgat' (egyben persze 'borozgatva társalog') igét a Magyar értelmező kéziszótár második kiadása (2003) kiveszőben levőnek minősíti. Kiveszőben van maga a vele jelölt cselekvés, a ráérős beszélgetés, anekdotázás is. Már csak ezért is örömmel vettem kézbe régi kedves kollégám, a 86. életévében járó, de ma is fáradhatatlanul munkálkodó **Wacha Imre** kötetét: *Kvaterkázás (Derűs visszaemlékezések, anekdoták a XX. század második felének magyar nyelvészeiről, nyelv művelőiről)*.

A szerző több szempontból is a legalkalmasabb, sőt talán az egyetlen alkalmas kortársunk arra, hogy egy ilyen kötetet „innen-onnan, saját emlékeiből és pletykákból összehordogasson” (a belső címlapról). Az 1950-es évek első felében végezte az ELTE bölcsészkarán a magyar szakot, így még tanítványa lehetett többek között Pais Dezsőnek, Szabó Dénesnek és más jeles, az egyetemi oktatásból később ilyen-olyan okból kiszorított nyelvésznek. Az egyetem után az MTA Nyelvtudományi Intézetébe került, mégpedig annak a Nagyszótáron dolgozó (de az anyagi feltételek szűkössége folytán idővel a Petőfi-szótár megalkotására áttérő), Gáldi László vezette osztályára. Utóbb az intézet több más osztályán is tevékenykedett, többek között a mai magyar nyelv osztályán is. Így „osztálytársként”, közvetlen munkatársként is tanúja lehettem Wacha Imre alapos szakmai tájékozottságának és vonzó emberségének. Ezután néhány évig az ELTE Fonetikai Tanszékén dolgozott, közben pedig folyamatosan részt vett a nyelvi ismeretterjesztésben, különös tekintettel az értelmes és szép magyar beszéd oktatására. Például több mint ötven éven keresztül volt zsűritag a Kazinczy-verseny döntőjében, és tanította tiszta beszédre a Rádió bementőit.

Következésképp Wacha Imre mind az egyetemi, mind a kutató-intézeti körökben otthonosan mozog, és jól ismeri az ismeretterjesztés, az anyanyelvi mozgalom tevékenységét is. Neveket fémjelvezve: ott volt Pais Dezső, Gáldi László, Lőrincze Lajos, Péchy Blanka, Deme László közvetlen környezetében, megfigyelhette szokásaikat, emberi vonásaikat, olykor gyengéiket, és emlékeztetésebe véste (sőt talán már ekkor fel is jegyezte) a velük történt mulatós eseteket, anekdotákat.

De mi is ez a sajátos, újabban egy kissé háttérbe szoruló elbeszélő műfaj, az anekdota? Az anekdota, mint ezt a kötet előszavából is megtudhatjuk, rövidebb, mint a novella, de hosszabb, mint a vicc. Szerkezetét, stílusát a szóbeli előadásmód sajátosságai szabják meg. Ezért is sok benne az ismétlés, a szereplők ráérős bemutatása, a körülmények részletezése. De nem idegen tőle a csattanó, a gyors, frappáns lezárás sem. Az anekdota Mikszáthnál az alapvető kifejezőeszköz rangjára emelkedett, de nyomára bukkanhatunk Krúdytól, sőt napjaink szépirodalmában, például Esterháznál is.

„Az anekdota sokszor kis történelmi korrajz is, mindig kis társadalomrajz is, sokszor velejárója annak a kornak, azoknak a társadalmi viszonyoknak a bemutatása, amelyben hőse élt és tevékenykedett” – olvashatjuk az előszóban. A kötetben tárgyalt korszakot tömören így jellemzi: „Veszélyes időszak volt az ötvenes évek első fele. A későbbi is, de másként” (9). Ez utóbbit mint a század utolsó harminc évének aktív végigélője csak megerősíteni tudom.

A kötet szerkezetét a szerző kutatói és tanári tevékenységének három fő színtere tagolja három részre. Elsőként az egyetem, a Pais professzor körül csoportosuló tanítványok és munkatársak világa jelenik meg, többek között a Kruzsok, a nyelvészek heti rendszerességgel „ülésező” társasköre. A következő színhely a Nyelv-

tudományi Intézet és annak mindennapjai, például a farsangi kabaréműsorok (ezek az én időmben nánapi táncos vigalmakká szelídültek, majd teljesen elhaltak). A harmadik szféra a győri és sátorlajújhelyi anyanyelvi versenyek, az ismeretterjesztő előadások, tanfolyamok, kirándulások közege. A gazdagon illusztrált, hallatlanul szórakoztató kötet utószóval és névmutatóval zárul.

A mutatóról jegyezzük meg: jó, hogy van, mert általa könnyebben megtalálhatjuk azokat, akikre elsősorban kíváncsiak vagyunk

(az ilyen könyveket nem egyvégtében szoktuk olvasni, bár ezt így is érdemes). Ezen felül a mutatóbeli előfordulás mennyisége jól kiemeli a kötet főszereplőit: az egyetemről Pais Dezsőt, az intézetből Lőrincze Lajost, az anyanyelvi mozgalomból Péchy Blankát. Hozzájuk fűződik a legtöbb történet, mert ők voltak ezeknek a közegeknek a legnagyobb egyéniségei, főszereplői. De körülöttük, mellettük felbukkannak olyan karakteres személyiségek

is, mint Gáldi és Deme vagy a finnugristák közül az „adatközlőként” (adomamesélőként) is jeleskedő Bereczki Gábor és Pusztay János.

Végül pedig ezt kell idéznem az utószóból: „Talán ezzel a néhány szívderítő kis történettel [...] sikerült érzékeltetnem, hogy (nyelvész) tudásaink is hús-vér emberek, akik olykor élcélődésre, csipkelődésre is hajlamosak, hogy komoly tudásaink is vidám, játékos emberek” (278). A kötet olvasán az a benyomásom alakult ki, hogy ennek a mondatnak az éléről bizvást elhagyható a szerző szerénységéből odakerült *talán*.

A tárgyilagos ismertetéseknek szükségképpen velejárója a kifogások, ellenvetések megemlítése. Itt azonban (és nem csupán a kötet műfaja miatt) ilyenek nincsenek. Legfeljebb azt állapíthatom meg sajnálkozva, hogy nem találok saját magamat a történetek szereplői között. Úgy látszik, nem vagyok anekdotahősnek való. Csak végigéltem ezt a korszakot, de nem mondtam vagy tettem semmi mulatságosat. Így például a Lőrincze-gyertyák lekonyulásakor (100–101) magam is jelen voltam, sőt én tartottam a születésnapi köszöntőt, de éppen emiatt semmit sem vettem észre a többiek egyre fokozódó derűltségéből (mindez jól látható a *Grétsy 80* köszöntő könyv 135. oldalán levő fényképen).

Befejezésül ennek a „hiánynak” a pótlására hadd mondjak el magam is egy kis történetet, amelynek a szerző és jómagam voltunk a szereplői. Az 1980-as években jártunk, egy lassan oldódó, javuló hangulatú korszakban. A nyelv művelő osztály munkatársai kirándulást tettek a somlói szőlőhegyre, és ott természetesen meg is kóstolták a helyben termett igen finom, különleges ízű fehér bort (akkor még két szóba kellett írni). A borozgatók között ott volt Wacha Imre is, aki sűrűn hangoztatta, hogy „nem vagyok boros”, és ujjával is mutatta, milyen keveset kér a poharába. Így azután, amikor magam is éreztem, hogy a jóból is megárt a sok, így szól- tam a töltőgőzt osztálytársához: „En is csak egy *wachányit* kérek.” A *wachányi* ettől kezdve állandó szava lett ennek a kis munkatársi, baráti körnek.

Hát ez nem volt valami nagy csattanó. Aki jobbakat is szeretne olvasni, szerezzé meg Wacha Imre kötetét, amely tudtommal nem kerül könyvtárusi forgalomba, de az anyanyelvi mozgalom berkeiben minden bizonnal hozzá lehet jutni. De siessünk, mert az ilyen mulatságos könyvek példányai hamar elkelnek a mostani humor- talan (és éppen ezért humorra szomjazó) korszakban. (*Wacha Imre: Kvaterkázás. Anyanyelvapótlók Szövetsége, Budapest, 2016, 296 oldal.*)

Kemény Gábor



A könyv borítóján Kubinyi László rajza a Kruzsokról



## JÓKAI ÉS



## A RETORIKA

TREZOR KIADÓ  
BUDAPEST, 2016

# Jókai és a retorika

Adamikné Jászó Anna *Jókai és a retorika* című könyve korszerű és klasszikus egyszerre, mert egy régi-új módszer segítségével tárja fel egy klasszikus író regényeinek modern vonásait. Elolvasva a könyvet világosan látszik, hogy a filológiai pontosság és a pontos műismeret egyaránt a szerző sajátja. Nem kétséges, hogy Jókai összes mű-

vének elolvasása után született a kötet, s az sem, hogy a mai divatos irányzatok helyett a retorikai elemzés módszerével ismerheti meg az olvasó Jókai életművének retorikai vetületét és eddig feltáratlan jellemzőit. „Jókai az egyetlen író, aki az ország minden helyén egyaránt odahaza van, otthon úgy, ahogy az ember csak otthon lehet, meghittén és oldottan, meleg pillantással. Az embereket és a dolgokat úgy nézi, hogy azok hozzá tartoznak és ő hozzájuk tartozik” – idézi Hamvas Béla *A magyar Hüperion* című művét a szerző az epilógusban (254).

Jókai Mór regényei manapság méltatlanul háttérbe szorítottak. A NAT, hálátlan módon, mellőzte a kötelezők sorából Jókait. A retorika pedig csak az elmúlt évtizedben került vissza az iskolákba, a magyarórákra. Talán a huszonnegyedik órában történt ez a lépés, meggátolandó az igénytelen nyelvhasználat további terjedését, már-már normává válását.

A kötet a klasszikus szerkesztési elvek alapján épül fel. Prológos és epilógus fogja közre a négy fő fejezetet, melyek Jókai regénypoétikáját, retorikai érvelését, regényszerkezeteit és stílusát tárgyalják. Minden fejezet összegzéssel zárul, melyben tömören összefoglalva található a fejezet esszenciája.

A prológos a megírás okait tartalmazza. Röviden ismerteti a retorika történetét, a retorikai elemzés módszerét. Feltárja Jókai retorikai műveltségét, felhívja a figyelmet a vele kapcsolatos előítéletek hibáira, bemutatja a forrásként használt anyagot. Egyszerre van jelen a tudományos kutató alaposága és objektivitása, a Jókait szerető olvasó lelkesülése és a hajdani gimnáziumi tanár szempontrendszere (12).

A Jókai regénypoétikája című fejezet taglalja a Jókai-problémát, a kritikusok sztereotípiáit. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy Jókai regényei *romance* típusúak, tehát igazságtalanság számon kérni rajtuk a *novel*, a realista regény ismérveit. Átfogják egész történelmünket az ősidőktől a jövő századig, ezért a regényeket nemcsak keletkezésük szerint, hanem cselekményük ideje szerint is kronologizálja. Egyetlen motívumot emel ki – a sok lehetséges közül –, az áruházi motívumát, amely Jókai-regények egész sorának középponti témája – nem véletlenül 1849 után.

Jókai és generációja még alapos retorikát tanult, éppen ezért az akkori művek megértéséhez és elemzéséhez szükségesek a retorikai ismeretek, a retorikai elemzés. A Jókai és a retorikai érvelés (inventio) című fejezet többrétű. Jókai retorikai műveltségét bizonyítja: kitűnő szónok volt, regényeiben sok és sokféle beszédet olvashatunk; retorikai szakszavakat fedezhetünk fel műveiben, és alkalmazza a retorikai (valószínűségi) érvelés módszereit: a példát és az enthümémát, a toposz-logikát, valamint az értékekkel va-

ló érvelést. Külön pontban foglalkozik a szerző a humor retorikai forrásaival: az érvelési hibával és a manipulációval. Elemzi Jókai különleges „retorikai műveit” is (93–99), melyek tulajdonképpen retorikai paródiák: Egy hírhedt kalandor a XVII. századból (a törvényszéki tárgyalás és a tekintélyelv paródiája), a Félstenek bolondságai (Cicero-paródia), A három márványfej (disputa-paródia az író és képzelt kritikusa között).

A Jókai és a regényszerkezetek (dispositio) című fejezet a regényekben előforduló különböző szerkesztési módokat tárgyalja: bevezeti a fraktálszerkezet fogalmát. Bemutatja a lineáris, a párhuzamos és a kereset szerkezet megjelenését a regényekben, külön alpontokba szedve jellegzetességeiket és különlegességeiket. A bevezetés, a befejezés és a narráció (127–140) sajátos módjai is tételesen felsorolva jelennek meg; a cselekmény elindításának módja: drámai vagy vidám regénykezdet, a főszereplő jellemzése, leírás; a jó, a tragikus és a katarikus befejezések, sőt különleges megoldások: az olvasóra bízva a befejezést, választhat több lehetőség közül, egészen 20. századi módon. Külön alfejezet szól Jókai zárójeles szerkezeteinek típusairól, különösen fontos a Genette-féle narratív metalepszis megfigyelése, felfedezése műveiben. A szerző hangsúlyt fektet a regényekben korukat megelőző módon megjelenő intertextualitásra és intratextualitásra. A fejezet sikeresen osztja el az igénytelenül felépített regényekről szóló tévhiteket, mutatja be a tudatos szerkesztést, az újításkat.

A Jókai stílusáról szóló fejezet az alakzatok bravúros használatát és prózájának ritmikusságát, költőiségét hangsúlyozza. A világos, a helyes, az illő és az ékes mind Jókai stílusára jellemző jelzők. Fontos szempontok ezek manapság, amikor nem a retorikai és stilisztikai szerkesztettség a legjellemzőbb tulajdonsága azoknak a szövegeknek, melyekkel a mindennapokban találkozunk. Jókai választékos szókincse csak bővíti az olvasó saját mentális lexikonát. Az egyéni szóalkotások, a névadás, a tréfás etimológia, a gondolat- és szóalakzatok – mind olyan retorikai eszközök, amelyeket nem is megtanulni kell, hanem zsegerből használni. Ehhez nyújt páratlan segítséget Jókai, és ezt mutatja be szemléletesen Adamikné Jászó Anna.

Az epilógus figyelemfelkeltés, de felhívás is. Amellett, hogy összegzi tapasztalatait és bemutatja téziseit, a szerző rámutat, hogy Jókai méltatlan helyen van manapság. Jókai regényei érzelemben gazdagok, választékos stílusúak: átfogják egész történelmünket, nemcsak a tájakat, hanem a korok levegőjét, a hajdan volt embereket is megismerhetjük belőlük: mindegyik igazi *oral history*! Az sem mellékes, hogy a monográfia olvasása közben könnyű szert tenni retorikai ismeretekre, az igazi retorikára (mert nemcsak Jókai körül, hanem a retorika körül is sok a félreértés).

Kinek ajánlható Adamikné Jászó Anna *Jókai és a retorika* című könyve? Annak, aki szereti Jókait, és annak, aki nem. Annak, aki szerint kell retorika, és annak, aki szerint nem. Az előbbieket megerősíti, az utóbbiakat meggyőzi. Hogy általa sikerül-e Jókait az őt megillető helyre visszamenni, nem tudom. Ha csak egy kicsit is hozzájárul ahhoz, hogy a Jókai körüli káosz renddé álljon össze a fejekben, a megfelelő fejekben, talán sikerül a magyar nyelv igényessége felé egy lépést tenni. Aki nyitott füllel jár-kezel, tudja, hogy erre a lépésre szükség van, a huszonnegyedik órában. (*Trezor Kiadó, Budapest, 2016.*)

Seres Kristóf  
(Ungvári Egyetem)

## Kérdések és válaszok

**Ha helyesen észszerű, akkor hogyan helyes: *szekrény* + *nyi*?**

A *-szerű*, *-féle*, *-fajta* stb. ún. képzőszerű utótagokat az új helyesírási szabályzat önálló utótagokként kezeli, tehát az *észszerű* összetett szónak számít. A *-nyi* melléknévképzőről nem mondható el az önálló utótaggá válás, tehát ott továbbra is alkalmazzuk az egyszerűsítés elvét: *szekrényi*.

**Hogy írjuk helyesen: *görög* + *katolikus*?**

A *görögkatolikus* kifejezés a megváltozott helyesírású szavak között szerepel, ma már egybeírjuk (AkH. 277. és 605.).

**Most olvastam egy blogban: „A helyesírási szabály változásai előtt volt az *eszencia* (sűrített ízesítő) és az *esszencia* (valaminek a lényege), azóta minden *esszencia*.” Kérdésem: változott a szabály, és tényleg „minden” *esszencia* lett? Vagy téved a blogger?**

A helyesírási szabályzat 12. kiadásában nemcsak a szabálypontok és egy bő szótár van, hanem egy melléklet is, amely a változásokat tartalmazza. Az egyik szó, amelynek változott a helyesírása, éppen a kérdezett szó. A 11. kiadásban: *eszencia* ('sűrített ízesítő'), de *esszencia* ('a lényege valaminek'). A 12., jelenleg érvényben levő kiadásban: *esszencia* ('sűrített', 'lényeg').

**Az *arany pöttyös*, *vörös pöttyös*, *bíbor pöttyös*, *rubin pöttyös*, *zafír pöttyös*, *kristály pöttyös* szavakat egybe vagy külön, esetleg egyiket külön, másikat egybe kell írni?**

A színneveket különírjuk a főnévtől (*vörös pötty*), így a melléknévképzős alakot is: *vörös pöttyös*. A nemesfémeket, drágaköveket jelentő főneveket ugyanígy írjuk, ha azok szint jelölnek: *arany pöttyös*, *rubin* (színű) *pöttyös*, *zafír pöttyös*, *kristály pöttyös*, feltételezve, hogy nem a pöttyök anyagát jelentik. Az *aranypöttyös* egybeírva azt jelenti, hogy a pötty aranyból készült, ekkor az anyagnevekre vonatkozó szabály szerint egybeírjuk (AkH. 116. pont).

**Hogy írjuk helyesen: *táncosruha* vagy *táncos ruha*?**

A helyes írásmód: *táncosruha* 'táncosok számára készült ruha' (AkH. 111. pont).

**Hogyan írjuk: *tüsi hajú*?**

A *tüsi haj* jelzős szerkezet valószínűleg a *tüskés haj* szerkezet rövidült és továbbképzett változata. A különírást a rövidebb alak esetében is megtartjuk: *Viktória, a tüsi hajú lány*.

**Szlovénia lakóit *szlovénoknak* vagy *szlovéneknek* hívjuk?**

Mindkét alak él a nyelvben. A kétféle toldalékolás a szó (*szlovén*) vegyes hangrendje és az utolsó magánhangzó (*é*) miatt alkalmazható ki. Ugyanis ha a szó utolsó szótagjában *é* vagy *i*, *í* van, a toldalékolás – itt a kötőhangzó – hangrendje ingadozhat: *Athénban* – *Athénben*, *oxigénban* – *oxigénben*. (Vö. A. Jászó Anna főszerek.: A magyar nyelv könyve. Trezor Kiadó, Budapest, 2007. 124).

***Nébih* vagy *NÉBIH* a helyes rövidítés?**

Az írásforma a mozaikszó keletkezésétől függ. A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal rövidebb formája szóösszevonás, vagyis nemcsak kezdőbetűket használtak fel benne, hanem szórészt is. A helyesírási szabályzat 286/a pontja szerint a tulajdonnévi szóösszevonásoknak csak a kezdőbetűjük nagy: *Nébih*. A csupa nagybetűvel írt betűszókban viszont az eredeti teljes névből csak a kezdőbetűk jelennek meg. Feltehetően ezek mintájára keletkezett a *NÉBIH* változat.

**Ronaldóval, Ontarióban – ez egyértelmű. De mi a helyzet a mozaikszavakkal? Az *UEFA-ban* vagy az *UEFÁ-ban*?**

A mozaikszavak toldalékolásakor írásban nem nyúlik meg a szó végén a magánhangzó (*a*, *e*, *o*, *ö*), tehát *UEFA-ban*. A kiejtésben természetesen igen: [uefában] (AkH. 288/a).

**Ha szeretnék indítani egy bármilyen nevű projektet (pl. *dreamcity*), hogyan lesz helyes az írásmódja?**

A projektek nevét általában nagy kezdőbetűvel írjuk: *Dreamcity*. Mivel az elnevezés fantáziánévnek, márkanévnek tekinthető, a *projekt* szó csak tájékoztatóként szerepel utána. Ezért a különírást javasoljuk: *Dreamcity projekt*.

**Gyakran hallani a *sorosgyörgyözik*, *sorosgyörgyözés*, *sorosgyörgyöző* kifejezéseket. Hogyan kellene helyesen írni ezeket, pl. *Soros György-öző*?**

A két- vagy többtagú tulajdonnévhez kötőjellel kapcsoljuk az (ige)képzőt, és megtartjuk a név nagy kezdőbetűs írásmódját (OH. 165): *Soros György-özők*, *Soros György-özés*, *Soros György-öző*.

**A *bója*/*bólya* szót mindig más *j*-vel látjuk. Melyik a helyes?**

A helyes írásmód: *bója* (AkH. 88. pont). A *ly*-vel való írás oka az lehet, hogy vannak olyan szavak, nevek, amelyekben az *ly* a helyes, pl. Bolyai János, a Bólya nevű erdélyi község neve, és ez visszahat a *bója* nevű tárgy nevének az írására. Esetleg elbizonytalaníthat a hasonló hangzású *golya* szavunk is.

**Hogyan kell helyesen írni a *lasagne* szó toldalékolt alakjait, például: *lasagne + t*?**

A *lasagne* [lazannye] toldalékolt alakjai helyesen: *lasagnét*, *lasagnénak* (OH. 989).

**Hogyan írjuk helyesen: *sopiana-e-i* vagy *sopiana-ei*?**

Az *ae-re* végződő szavakhoz közvetlenül kapcsoljuk a toldalékokat, a helyes írásmód: *sopiana-ei* (OH. 275).

**Melyik a helyes: *17:00* vagy *17 óra*?**

A magyar helyesírás szabályai a 300. szabálypontban ír az óra és a perc írásáról: az *óra* és a *perc* szót folyó szövegben gyakran kiírjuk, például: *10 óra 25 perc*. Ha az időpontot számjegyekkel adjuk meg, az *óra* és a *perc* közé (szóköz nélkül) pontot vagy kettőspontot teszünk, például: *10.35*, *10:35*. Ennek alapján a *17:00 óra* és a *17 óra* egyaránt helyes.

**Mit jelent: *vajuszik*?**

A Czuczor–Fogarasi-szótárban szerepel a *vajuszik* szó, a *vajúdik* szó jelentésével rokon értelemben. A Magyar nyelvtörténeti szótárban az *elvajuszik* szó a következő példamondattal szerepel többek között: „A sereg igen el vait és el vészt vala az hoszszu hadakozásba” (Heltai). Más forrásokban is fellelhető a szó: „Mivelünk az Úr meg-megalkuszik, / Ránk vigyáztaiban nem is aluszik, / S gondjában meg nem vajuszik.” (Rimay János)

**Ezt olvasom lépten-nyomon: *népszavaztatott*, *népszavaztatta*, *népszavaztatta*, *népszavaztatni*... Szerintem ez fogalom- és képzavar. Nincs is ilyen a magyar nyelvben. Vagy ha van is, akkor minimum pongyola, trehány nyegleség.**

A nyelvben folyamatosan megjelennek új szavak. A *népszavaztat* ige is ilyen. Eleinte furcsának tűnik a kétségtelenül ironikus, de szabályos szóképzés. A *népszavazás* főnévből elvonással keletkezett a *népszavaz*, ez szokatlan hangzik először, de ugyanúgy jött létre, mint pl. a *fénymásolás* főnévből a *fénymásol* ige. További képzőt kapcsolunk az így keletkezett igeihez: *népszavaztat*, s kapta a 'rákényszerítette a népszavazást' jelentést.

**A *köhögsz* vagy a *köhögöl* szó a helyes?**

Az igeragozásban az egyes szám 2. személyű igerag *-l* is lehet, pl. *eszel*. A *köhög* ige egyes szám 2. személyű alakja: *köhögsz*. A *köhögöl* változat feltehetően tájnyelvi vagy játékos forma.

**A Bulgáriában élő népet *bulgároknak* vagy *bolgároknak* nevezzük? Melyik a helyes?**

Az országnevet *Bulgária* alakban használjuk, ennek lakói a *bolgárok* vagy népiesen *bulgárok* (Magyar értelmező kéziszótár).

Összeállította: **Minya Károly**



A *Magyar Nyelvőr Díjakat* december 22-én adták át az Országházban. 2016-ban **Szathmári István**, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék professzor emeritusa, a stilsztika iskolateremtő tanára, **Hőnyi Ede**, a földrajzi nevek helyesírásának egyik megalkotója, **Vancsóné Kremmel Ildikó**, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem docense kapta meg a díjat. Elismerő oklevelet kapott **Gál Emese**, az erdélyi magyarság fennmaradása érdekében végzett oktatói munkájáért. (Az *MTI nyomán*)

\*

Megrendülten tudatjuk, hogy **Kovács Ferencné (Ónodi Irén)**, az Anyanyelvápolók Szövetségének korábbi elnökségi tagja, az Édes anyanyelvünk verseny, a magyar nyelv és irodalom OKTV bírálbizottságának tagja, a miskolci Herman Ottó Gimnázium és a Diósgyőri Gimnázium beszédművelő körének vezetője, Kazinczy-díjas ny. magyartanár elhunyt. Nyugodjék békében! (KB)

### A magyar nyelv ünnepe Szegeden

2016. november 10-én ünnepelte meg a magyar nyelv napját az Anyanyelvápolók Szövetségének szegedi csoportja és a Gábor Dénes Szakgimnázium a Szent-Györgyi Albert Agorában. Ez már a harmadik alkalom volt a közös ünneplésre, minden évben más-más jellegű megemlékezéssel. Az esemény októberben egy 3 fordulós anyanyelvi vetélkedővel kezdődött. Ezen 52 csapat vett részt Csongrád megye középiskoláiból, de csatlakoztak a határon túliak is: az óbcei és az aradi gimnázium tanulói. A nyelvi játék talán azért lett ennyire népszerű, mert a szervezők összekötötték a hagyományt a modern technikával: interneten keresztül történt a kapcsolattartás, a csapatok egy időben kapták meg a feladványokat, és két órán belül kellett a megoldásukat eljuttatni a szervezőkhöz. Bármilyen szótárt lehetett használni, nagyon hasznosnak bizonyultak a szólások, közmondásokat tartalmazó gyűjtemények, de még egy földrajzi atlasz is. A tájékozottság, gazdag szókincs mellett fontos volt a találékonyság, gyorsaság, valamint a munkamegosztás csapaton belül.

A versenyt a csongrádi Batsányi János Gimnázium RÉLIJA nevű csapata nyerte a szegedi Karolina Általános Iskola és Gimnázium Kicsi a bors, de erős és Nagybarát-nők nevű csapata előtt. Végezetül Rozgonyiné dr. Molnár Emma főiskolai tanár mondta el ünnepi gondolatait, majd szentesi, szegedi, óbcei diákok az anyanyelv, a zene és a tánc színeinek, ízeinek megjelenítésével tették emlékeztetéssé a délutánt. (Némethné Balázs Katalin)

### Maróti István-emlékdíj 2016.

Kovács (Vadász) Zsuzsa

A budapesti Práter Általános Iskola nyugalmazott magyartanára. Több mint harminc éve kapcsolódott be az országos anyanyelvi mozgalmakba; első beszédművelő körét Székesfehérváron hozta létre; Budapestre kerülése után tehetséges nő-

vendégeiből szakkört szervezett, később tantestületének tagjait is bevonta a nyelvápoló munkába: mindkét közösségük példás rendszerességgel oldotta meg a Magyar Rádió Beszélni nehéz! című műsorának kiértékelő feladványait; az adássorozat szerkesztői minden lehetséges elismerési forma odaítélésével jutalmazták igényes, kitartó munkájukat: elnyerték a Péchy Blanka-jutalmat, és többször a Kazinczy-jutalmat. A Práter robotosaként, szolgáltatósaként szervezte-vezette iskolája anyanyelvi programjait, irányításával éveken át adtak otthont kerületi versenyeknek, s 1997-től az ő javaslatára és tengernyi áldozatos munkájával évente megrendezték az általános iskolai beszédművelő körök Kárpát-medencei Anyanyelvi Napját. Kiváló munkáját minősíti, hogy az általa felkészített tanulók rendszeresen eredményesen szerepeltek a különféle különböző szintű versenyeken. 2001-ben a Beszélni nehéz! rádióműsor szerkesztőségének külsős munkatársa lett, 2007 óta a Magyar Katolikus Rádió Szórol-szóval című műsorának társszerkesztője; a példamondatok megoldásához hozzáfűzött magyarázatai tartalmak, igényesek, a hallgatók körében méltán népszerűek. 1991 óta vesz részt a beszédművelő körvezetők Kárpát-medencei továbbképző táborainak munkájában.

Munkáját a tökéletes megbízhatóság, a példás ügyszeret, a hivatkozás, magamutogatás nélküli alázatos szolgálat jellemzi. Értéktérítő munkájára mások is felfigyeltek: 2002-ben okkal vehette át a Kazinczy-díjat. (KB)

### Keppel Gyula

A budapesti Weiss Manfréd Szakközépiskola nyugalmazott magyartanára. Első beszédművelő körét 1988-ban szervezte meg, s bár rendkívül izgalmas pedagógiai terepen dolgozik – a közel harminc év alatt szakmunkásképzős és szakközépiskolások részvételével működtette szakkörét –, lelkesedése, odaadása ma is töretlen. Intézményükben az ő ösztönzésére alakult tanári kör. Növendékeivel rendszeresen eljuttatták a példamondatok megfigyeltetését a Magyar Rádió Beszélni nehéz! című műsorához, majd 2007 óta a jogutód Szórol-szóval elnevezésű magyar katolikus rádióbeli adássorozathoz is hűségese maradtak. Tanítványai 30 év óta ott vannak a Kazinczy-verseny győri országos, Kárpát-medencei döntőin. 1989 óta rendszeresen és aktívan részt vesz a beszédművelő körök vezetőinek öntovábbképző táborában, ott előadásokat, tárlatvezetéseket tart, a Budapesten rendezett két szakmai öntovábbképző hétnek szervezője-rendezője volt. A XX-XXI. századi képzőművészetnek rajongója, gyűjteményéből iskolájában az általa létrehozott galériában több tucat kiállítást szervezett, amint a Vízivárosi Galériában is. Az irodalom iránti elkötelezettségét – egyebek mellett – megjelent versei is igazolják. Munkásságát 2002-ben Kazinczy-díjjal ismerték el; s bár nem intézményitől kapott, de megemlékező a néhány éve iskolájuk falára ráamázott tanulói felírat: „Keppel Gyula a király!” (KB)

Az év szava: *csok* (Balogh F. András indoklása). A *csok* betűszó a „családi otthonteremtési kedvezmény” rövidítése, amely 2016 első hónapjaiban lázba hozta a fiatal házasságokat. A kedvezményes hitel, illetve a vissza nem térítendő nagyvonalú támogatás minden gyermekvállaló pár számára megnyitotta a kedvezményes lakásvásárlás lehetőségét. A csok legnagyobb tétele a háromgyermekesek számára biztosított 10 millió forint támogatás, ám a kisebb családok is jól járnak a gyerekszám szerint kialakított összegekkel. Az elcsattanó csókok gyümölcse valamikor a gyermek lesz, így a csókok gyümölcsének a helyét a csok hivatott elősegíteni. Az elkövetkezendő esztendő megmutatja, hogy a csókra és csokra nyíló ajkak és szemek a demográfiát is segítik-e. További javaslatok: *brexít*, *kvóta*.

Az év antiszava: *párváltás* (Balázs Géza indoklása). „Párváltásban vagyok” – mondta nyeglén egy huszonéves lány, ezen a szokatlan szófordulaton a csoportja által elvárt, folyamatos párkapcsolatok közti átmeneti állapotot értve. Tehát nem az érzélem, nem a megküzdés, hanem a minőség a lényeg, hanem pusztán az, hogy legyen valaki mutogatni való szerető. Az öntudatos és magabiztos szingli, valamint a párváltó más és más oldalról ugyanakkor az értékvesztett magatartásnak nyelvi kifejeződése. További javaslatok: *bulibáró*, *bélrádr*.

Az év ifjúsági szava: *filterbuborék* (Veszelszki Ágnes indoklása). A *filterbuborék* a közösségi oldalak tartalomkezelési módjára utal, egyes vélemények szerint szerepet játszik politikai eseményekben is. A szó az angol *filter bubble* tükörfordítása, az eredeti kifejezést Eli Pariser használta azonos című kötetében (2011). A Facebook tartalommegjelenítési algoritmus is szűrőként (filterként) működik, amely a közösségi oldalon a felhasználónak a tevékenységei (keresés, lájkolás, megosztás, kommentelés) alapján a számára leginkább tetsző, az ő (feltételezett) véleményének, érdeklődésének megfelelő tartalmakat mutatja meg. Pariser megfogalmazásában: „a Facebook és a Google túl sok cukorkát és túl kevés (egészséges) répát ad nekünk”. Így módon a közösségi oldal használója egyfajta véleménybuborékba kerül: a közösségi média személyre szabott tartalmai alapján úgy gondolhatja, hogy a legtöbb ember azonos véleményen van vele, mivel a közösségi médiában nem találkozik más, a nézeteivel ellenkező nézőpontokkal. Rokon értelmű magyar kifejezése: *véleménybuborék*. További javaslatok: *órateset* (olyan tevékenység, amely feleslegesen nagyon sok időt emészt fel), *sajtburesz* (< *sajtburger*; Kenderesi Tamás úszó mondta 2016 nyarán, az olimpiai bronzérme megszerzése után, hogy a verseny után ráférne néhány „sajtburesz”).

Az év költői kifejezése: *tethazafi – szájhazafi* (Pomozsi Péter indoklása). A 225 éve született Széchenyi István közéleti írsaiban többször is használta e szópárt, többek között a magyar nemzet és nyelv jövőjének alapkérdéseit taglaló, A Magyar Academia körül című írásában (1842). Széchenyi viszolyg a lármás, pánthikás magyarkodóktól, akiknek lelkesedése azonnal



elillan, amint az első komolyabb áldozatot meg kellene hozniuk a nemzet és a nyelv jövőjéért. Ezért nevezi utóbbiakat metaforikusan *szájhazafiaknak*, szemben a hon javáért olykor bár csendben, de okosan és áldozatosan cselekvő *tetthazafiakkal*. Széchenyi költői szópárjának különös időszerszerűség kölcsönöz mai magyar közéletünk, melyben mintha újra látnánk az általa ostromozott visszas jelenségeket.

Kiválasztás és szavazás: Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, [www.e-nyelv.hu](http://www.e-nyelv.hu). A 2010–2015. közötti évek szavai megtalálhatók a Jelentés a magyar nyelvről 2010–2015. című kötetben. Az év szavait a Kossuth rádió Tetten ért szavak című műsora mutatta be 2017. január 4-én.

### Könyvek

Annus Gábor, Sulyok Hedvig, Tóth Szergej szerk.: Írások az anyanyelvi készségfejlesztéshez. Szegedi Egyetemi Kiadó, 2016.

Balázs Géza & Takács Róbert: Körbejárt Föld. Kulturális utazások a napsütötte sávban. ASZ, MNYKNT, Inter, Bp., 2016. (450 színes képpel)

Balázs Géza: Nyelvi barangolások. Napkút, Bp., 2016.

Balázs Géza – Minya Károly szerk.: Nyelvi esszék. Válogatás. ASZ-Inter, Bp., 2016.

Békési Imre: Nyelvész mestereim. Tudománytörténeti adatok és emlékek. Szegedi Egyetemi Kiadó, 2016.

Borbély Bartis Júlia – Borbély Bartis Endre: Budapest utcaneveiben mesélő történelem. II. bőv. kiadás, Székely Ház Alapítvány, Bp., é. n.

Cseke Péter vál. és szerk.: Szigetek – szórványok a Kárpát-medencében és Észak-Amerikában. Korunk, Kolozsvár, 2016.

Erdély Judit: Fatikus beszéd. Megszólítások, köszönések, kapcsolattartó szokások a székelyföldi nyelvhasználatban. AESZ, Sepsiszentgyörgy, 2012.

Juhász Dezső szerk.: Kerekasztal körül. Huszonöt nyelvészeti tanulmány. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp., 2016.

Lőrincz Julianna: Bábel tornya alatt. Kontrasztív nyelvészeti alapismeretek. 4Pont Nyomda, Eger, 2014.

Magyari Sára szerk.: Hamis barátok a magyar és a román nyelvben. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2016.

Mezei Márta: „Ami szép, szeretni!” Tanulmányok Kazinczy Ferencről. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2016.

Prózától a líráig. Írások Nagy L. János tiszteletére. Szerk.: Tóth Szergej, Rozgonyiné Molnár Emma. Szegedi Egyetemi Kiadó, 2016.

Pusztay János: Nyelv? Politika? Esszék a nyelvi kulturális sokszínűség jegyében. Nap Kiadó, Bp., 2016.

Rozgonyiné Molnár Emma: Frazeológiai kaleidoszkóp. Tanulmányok a magyar szólásokról, közmondásokról. Tinta, Bp., 2016.

Szilvási Csaba: Barangolás a labdarúgás szókinostárában. MLSZ, Budapest, é. n. (2016)

Szirmai Éva, Tóth Szergej, Újvári Edit szerk.: A hatalom jelei, képei és terei. Egyetemi tankönyv. Szegedi Egyetemi Kiadó, 2016.

### Események

febr. 21. 14.00 anyanyelvek napja: Arany János 200 – emlékülés, az Arany-szótár bemutatójával (Petőfi Irodalmi Múzeum, a kezdési időpont tájékoztató jellegű)

febr. 23–25. 30. Implom József helyesírási verseny (Erkel Ferenc Gimn., Gyula)

ápr. 7. Sajtónyelvi konferencia (EKE, Eger)

ápr. 20–22. 52. Kazinczy-verseny (Kazinczy Gimn., Győr)

ápr. 25. 10.00 51. magyar nyelv hete megnyitása, téma: A reformáció nyelvi hatása (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

máj. 20. 20. Simonyi Zsigmond helyesírási verseny (ELTE, Bp.)

jún. 2–4. Két értékvilág. V. Józsa Péter művelődésszemiotikai szimpózium (Szombathely–Nagyrákos)

jún. 21–25. 4. nyelvésztábor + juniális (Kazinczy Múzeum, Sátoraljaújhely)

jún. 24. Arany János-esszékonferencia (MNYKNT, Magyar Nyelv Múzeuma, Széchalom)

jún. 30–júl. 1. A nyelv közösségi perspektívája (PKE, Nagyvárad)

júl. 24–28. 2. Bihari Nyári Egyetem (Berettyóújfalu, Nagyszalonta)

aug. 27–szept. 1. 26. nemzetközi névtudományi kongresszus, Debrecen

szept. 29–okt. 1. Az idő (Magyar Szemiotikai Társaság, EKE, Eger)

nov. 6. Gátszakadás: a Biblia nemzeti nyelveken (Budapest) + kiállítás az Erdélyi

Szépművészeti Céh munkáiból (MNYKNT, Bp.)

nov. 13. A magyar nyelv napja (PIM, Budapest)

### Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvápolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön fölíazott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlára. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról ([www.anyanyelvapolo.hu](http://www.anyanyelvapolo.hu)). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség két hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik. Hogy a 2017. évi számokat idejében megkaphassa, javasoljuk, hogy a lehető leghamarabb utalja át tagdíját az ASZ bankszámlájára.

A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője és az ÉA szerkesztőségi titkára illetékes. Elérhetőségei: [ea.szerkesztoseg@gmail.com](mailto:ea.szerkesztoseg@gmail.com). Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16.

Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találunk friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: [www.anyanyelvapolo.hu](http://www.anyanyelvapolo.hu). Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

A Manyszi webboltja (<http://www.e-nyelv.hu/bolt/>) vállalta az ÉA terjesztését és a rendelkezésre álló korábbi számok kiküldését. Az egyes számok ára 250 Ft, ám a webbolt kénytelen felszámítani a postaköltséget is.

### Az ÉA szerkesztősége

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a lap megjelenését megelőző 40. napig lehet beküldeni a rovatszerkesztőnek: [balazsg@due.hu](mailto:balazsg@due.hu).



A magyar nyelv napja Szegeden. Váradi Miklós Kornél felvételei

Mindenekelőtt a múlt évi 4. számunkban közzétett rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

**I. Fortélyos antonimák.** 1. Vakablak. 2. Szűkülés, de jó ez is: tömörülés. 3. Televízió. 4. Tartár. 5. Ólom. 6. Naptár. 7. Napirend. 8. Nagybögő. 9. Leszállítás. 10. Kandúr. 11. Hőség. 12. Fennsík. 13. Félelem. 14. Búvár. 15. Állóvíz. Felkiáltójellel is hangsúlyozott „figyelmes” olvasóink azt is észrevették, hogy a megtalálendő szavak ábécérendben követik egymást, de nem a megszokott módon, hanem megfordított sorrendben, V-től Á-ig.

**II. Hét plusz egy.** 1. Sebő. 2. Zente. 3. Antal. 4. Libor. 5. Ámon. 6. Regő. 7. Detre. A megfejtések kezdőbetűiből kiolvasható név: Szalárd.

**III. Színterítő.** 1. Dalmata – almazöld. 2. Baranya – arany-sárga. 3. Glazúr – azúrkék. 4. Kancsuka – csukaszürke. 5. Idioma – dióbarna. 6. Az Úr nevében – ébenfekete. 7. Tahó – hófehér, de elfogadtuk ezt is: neveletlen – lencsőke. 8. Püspökkenyér – püspöklila. 9. Botulizmus – tulipiros. 10. Lövérek – vérvörös.

**IV. Szójátékos csattanó.** Dehogy! Csak ő is egész életében az szeretett volna lenni.

A sorsolásban való részvételhez megkívánt 65 pontot elérő megfejtőink közül a következők nyerték el Daniss Győző Újságíróiskola című, a Tinta Könyvkiadónál megjelent művének egy-egy példányát: Angyal Jenőné, Gyömrő, Pázmány u. 57. (2230); Bagi Ádámné, Szeged, Rákóczi u. 50/B (6725); Bárdos Marcell, Pécs, Semmelweis u. 7. (7623); Dörnyei László, Celldömölk, Szentháromság tér 2. (9500); Dr. Farkas Zoltán Mihály, Budapest, Thurzó u. 19. I/1. (1133); Halmos Erzsébet, Kazincbarcika, Tavasz u. 5. 1/4. (3700); Holló Lászlóné, Budapest, Kővágó u. 6. (1108); Kiss Emese, Miskolc, Bálint u. 4. (3534); Kovácsné Doroszlai Ágnes, Szolnok, Ispán krt. 5. VI. em. 6. (5000); Zagyvai István, Budapest, Bartók Béla út 28. (1111).

### A Pontozó új feladványai

**I. Balról is, jobbról is, lefelé is!** Vannak olyan palindromszavaink is, amelyek oda-vissza olvasva nem azonosak (mint például a görög, kerek), hanem más szóvá válnak. Meghatározásainkkal ilyenekből idézünk fel tízet. Ha megfejtőink helyesen válaszolnak, akkor a balról jobbra olvasható szavak kezdőbetűiből felülről lefelé egy olyan valamit olvashatnak össze, ami többnyire gyerekeknek is, felnőtteknek is kedvükre való. Minden megtalált szóért 1 pont jár, tehát összesen  $10 \times 2 + 4$  lefelé olvashatóért 5, azaz összesen 25!

| Balról                                | Jobbról                                      |
|---------------------------------------|----------------------------------------------|
| 1. Valaminek kapós volta: . . . . .   | Parcella: . . . . .                          |
| 2. Ügyirat: . . . . .                 | Tagolatlan testű, pirinyó állatka: . . . . . |
| 3. Könnyen formálható: . . . . .      | Budapesthez közeli település: . . . . .      |
| 4. Abban az esetben: . . . . .        | Lábbal hajtott szerkezet: . . . . .          |
| 5. Pázsitfűféle vízinövény: . . . . . | Odensei lakos: . . . . .                     |
| 6. Fullánkös rovar: . . . . .         | Egyre veszít nedvességéből: . . . . .        |
| 7. Betakar: . . . . .                 | Öklel: . . . . .                             |
| 8. Orientáció: . . . . .              | Bizonyos évszakban előforduló: . . . . .     |
| 9. Szemmel érzékel: . . . . .         | Lapos fenekű edény: . . . . .                |
| 10. Egyfajta szórakozóhely: . . . . . | Rostos állományú szerv: . . . . .            |

**II. Vármegyék.** Ma már sokan nem is ismerik az egykori Magyar Királyság hatvanhárom vármegyéjének nevét. Ha olvasóink a következő mondatok kipontozott betűit helyesen töltik ki, rábukkanhatnak néhány határon túli volt vármegye nevére! Mindegyik vármegyenév megtalálása 2 pontot ér, a telitalálatos megfejtés tehát 16-ot.

1. A fuk . . . . ományozni nemigen szokott.
2. Ez a zsibvás . . . . lóban sokszínű.
3. Egy török nép, a ka . . . . pontán csatlakozott az ősmagyarokhoz.
4. A kis csi . . . . . gel már vígan szaladgált.
5. Minden ajtót könnyen ki . . . . . vasz kulcsod.
6. Sok janic . . . . . tromlétrán próbált bejutni a várba.
7. A kesztyűt per . . . . . ne hagyta a kocsiban!
8. A hirtelen keletkező tájf . . . . . átolta a továbbhaladást.

**III. Azonos anyagból!** Megfejtőink ezúttal olyan meghatározáspárokat kapnak, amelyeknek tagjaira természetesen más szóval kell felelni, ám e szavak betűi, betűjegyei azonosak, azaz a megtalálendő szavak egymás anagrammái. Rejtvényünkben kilenc szópárt keresünk, de ennek megtalálásához tizennyolc meghatározás szükséges. Az első három keresett szó pár tagjai hat betűből, illetve betűjegyből állnak, a második hároméi hétből, a harmadikéi pedig nyolcból. Minden szó pár megjelöléséért 1 + 1 pont jár, a hibátlan megfejtés értéke tehát 18 pont.

- |                                    |                                                        |
|------------------------------------|--------------------------------------------------------|
| 1. A/ Közhely: . . . . .           | B/ Állatkertek kedvenc állata: . . . . .               |
| 2. A/ Játékpénz: . . . . .         | B/ Zsebkönyv: . . . . .                                |
| 3. A/ Sportos kiskabát: . . . . .  | B/ Valaminek a belsejéből egyenként elővesz: . . . . . |
| 4. A/ Fiala növény: . . . . .      | B/ Félárva: . . . . .                                  |
| 5. A/ Önborotva: . . . . .         | B/ Nagyra becsül: . . . . .                            |
| 6. A/ Irányítás: . . . . .         | B/ Kedélyes lakmározás: . . . . .                      |
| 7. A/ Szidalmaz: . . . . .         | B/ Erős félelem: . . . . .                             |
| 8. A/ Sifonér: . . . . .           | B/ Erőszak: . . . . .                                  |
| 9. A/ Valakitől elhódít: . . . . . | B/ Puha lesz (a gumimatrax): . . . . .                 |

**IV. Szójátékos csattanó.** Olvasóinknak megfejtésül A lakáj tréfája című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. Értéke 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 84 pont, de már 60 pont is elég a sorsolásban való részvételhez. A feladványok megoldását **2017. április 1-jéig** küldjék el címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsyl@t-online.hu

Minden megfejtőnek jó szórakozást kívánnak a feladványok készítői:

**Grétsy László (I., III.),  
Láng Miklós (II.),  
Schmidt János (IV.)**



# Szójátékos csattanó

|                                                |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
|------------------------------------------------|---------------------------------------------|-------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------|--------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------|-------------------------------------------|----------------------------------------|-------------------------------------|
| 1                                              |                                             | CELSIUS,<br>RÖVIDEN<br>A BŐRÖND<br>ELŐDJE | ÜVEGES<br>FEDETT<br>HINTÓ                                                      | VIZIGÓT<br>KIRÁLY  | <b>A LAKÁJ<br/>TRÉFÁJA</b><br><br>– Jean, miért tárcsáz<br>ilyen hosszasan és ilyen za-<br>jasan azon a telefonon?<br>(A lakáj választát lásd a<br>rejtvény számozott sorai-<br>ban!) |                                        |                                           |                                        |                                     |
| MELEG<br>PÁSZTOR-<br>KABÁT                     |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| HIVAT-<br>KOZIK                                |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| LÓKÖRÖM!<br>NÉHAJ<br>MESEÍRÓ<br>(ERVIN)        |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
|                                                |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| SZÁLVÉGI!                                      |                                             |                                           |                                                                                |                    | 2                                                                                                                                                                                     | GYÓGYSZERÉSZ<br>FELESÉGE               |                                           |                                        | PERC,<br>RÖVIDEN<br>MAKU-<br>LÁTLAN |
| ELEO-<br>NÓRA,<br>BECÉZVE                      |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       | ALBÁN PÉNZEGYSÉG                       |                                           |                                        |                                     |
| RANG-<br>JELZŐ<br>ELÓTAG                       |                                             | NÉMA<br>KOFA!<br>EGY SZE-<br>MÉLY SEM     |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       | TÖMEG-<br>MÉRTEK<br>VOLT<br>ADÁSVÉGI!  |                                           |                                        |                                     |
| EHETET-<br>LENÜL<br>ROSTOS                     |                                             |                                           | ALKALOM-<br>SZERŰ<br>ÉVI<br>PÁRJA!                                             |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| ESZMÉNY-<br>KÉP                                |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       | APRÓ<br>DOKU-<br>MENTUM-<br>KÖTEG      |                                           |                                        |                                     |
| INDIAI<br>POLITIKUS<br>CSALÁD                  |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        | ÜRES<br>KÉZ!<br>UTCA<br>ELEJE!            |                                        |                                     |
| IPSZILON<br>EMESE,<br>BECÉZVE<br>MÉTER         | TÁPPÉNZ-<br>RE VESZ<br>APRÓ OLA-<br>JOS MAG |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        | ANGLIAI<br>...; DONI-<br>ZETTI<br>OPERAJA |                                        |                                     |
|                                                |                                             |                                           | HALÁSZ-<br>ESZKÖZ<br>... TEREM-<br>TETTE!                                      |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| NÉMA LÁZI!                                     |                                             | CSEHOV<br>SZEMÉLY-<br>NEVE<br>CIGIVÉGI!   |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        | FOLYTO-<br>NOSSÁGI<br>HIÁNY         |
| ELISME-<br>RÖEN<br>SZÓL<br>RÓLA                |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| KÖZEL-<br>HARC<br>FORMÁJA                      |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
|                                                |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           | ÉSZAK,<br>RÖVIDEN<br>OPERA<br>DALBETÉT |                                     |
| KÖTET,<br>RÖVIDEN<br>HOSSZÚ<br>MORZSEJEL       |                                             | IZLETES,<br>ZAMATOS<br>TÜL-<br>DÍSZÍTETT  |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| OLVASHA-<br>TÓ MOBIL-<br>ÜZENET                |                                             |                                           | NÖVÉNY-<br>EVŐ HAL<br>AIR ...; LÉ-<br>GIPOSTA                                  |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        | ALACSONY<br>KIS BÚTOR-<br>DARAB     |
| ÖZD CENT-<br>RUMA!                             | SZÜRÖS<br>SZAGÚ<br>GÁZ<br>TALÁL             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| GOMBA-<br>SZÖGI ...;<br>NÉHAJ<br>SZÍNÉSZNŐ     |                                             |                                           |                                                                                | NYOMSAV<br>SZÉLEI! | NÉMET<br>NÉVELŐ<br>SZÉKES-<br>EGYHÁZ                                                                                                                                                  |                                        |                                           |                                        |                                     |
| SZÓRVÁ-<br>NYOS<br>NŐI NÉV                     |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           | ÓSZVÉGI!<br>PARÁNYI<br>MÉRETŰ          |                                     |
| ÁLOMBA<br>MERÜLŐ                               |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       | ASZTÁ-<br>CIUM<br>TOVÁBBÁ,<br>VALAMINT |                                           |                                        |                                     |
| A MŰLT<br>IDŐ JELE                             | NITROGÉN<br>A GÖRÖG<br>ÁBÉCÉ<br>7. BETŰJE   |                                           | NÉPI ŰTŐS JÁTÉK<br>NAZIM HIKMET ...;<br>A TÖRÖK IRODALOM<br>ELEMÉRKE<br>NAGYJA |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |
| TÍZ KICSI<br>...; AGATHA<br>CHRISTIE<br>KRIMJE |                                             |                                           |                                                                                |                    | NAP,<br>LATINUL<br>CSODÁL-<br>KOZÓ SZÓ                                                                                                                                                |                                        |                                           |                                        |                                     |
| FŐZŐ-<br>ZSIRADÉK                              |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        | NÉMA<br>MAKI!<br>RÉSZ,<br>RÖVIDEN         |                                        |                                     |
| GÉPEZET,<br>IDEGEN<br>EREDETŰ<br>SZÓVAL        |                                             |                                           |                                                                                |                    |                                                                                                                                                                                       |                                        |                                           |                                        |                                     |

## Új szavak, kifejezések (93.)

### Nem szótározott szavak tárháza

**borozda** – borozó

**bulibáró** – Kis Grofó dalából elhíresült és a publi-  
cisztikában is használatossá vált kifejezés a jómódú,  
mulatozó egyénre. Pl. „En a bulibáró, sálomálomálo /  
En a bulibáró, legyen buli bárhol / Sálomdilomdálom,  
Zszámó...”

**bunyó** – a bunyevácok egymás közötti neve (MN  
2016. jún. 25.)

**csabaikum** – békéscsabai jellegzetesség (különö-  
sen: csabai kolbász)

**éjszakai bagoly** – későn fekvő ember (MI 2016. aug.  
6.). Vö. *hajnali pacsirta*

**gonzó** – újfajta, szubjektív, tényeket és fikciót vegyí-  
tő stílus (újságírás). A magyar sajtóban „tényeken túli  
valóság” néven is nevezik. Magy.: 1. Bill Cardoso sze-  
rint a *gonzo* a dél-bostoni ír szlengben használt kifeje-  
zés, és arra az emberre mondják, aki egy ivőverseny vég-  
én utolsóként marad állva, 2. a szó a francia-kanadai  
eredetű *gonzeaux* szóból ered, ami fényes ösvényt jel-  
lent, 3. a kifejezés eredete James Booker New  
Orleans-i blues-zongorista egy 1960-as évekbeli,  
Gonzo című számára vezethető vissza.

**gurulás bőrönd** – az utóbbi évtizedre jellemző, ke-  
rekeken gördülő útításka

**hajnali pacsirta** – olyan ember, aki szeret korán  
kelni és akkor dolgozni (MI 2016. aug. 6.). Vö. *éjszakai  
bagoly*

**hepehupás régió** – a Szilágyság metaforikus neve  
(vö. Ady: „Hepehupás, vén Szilágyban...”)

**hírfüggő** – folyamatosan híreket figyelő, követő  
(ember). Pl. „Hírverseny folyik, szokták mondani, ami  
mostanra kitermelte a hírfüggőket is” (MI 2016. aug.  
6.).

**kattintgató** – folyamatos internetező, újabb és  
újabb tartalmakat, platformokat fölkereső (személy).  
Pl. „Az örökös kattintgatókat, akik nem akarnak lema-  
radni semmiről” (MI 2016. aug. 6.).

**korababa** – a koraszülött szépítő, kedveskedő meg-  
nevezése

**leokéz** – jóváhagy

**négykerekű esernyő** – az autó képes megnevezése

**párváltás** – két párkapcsolat közötti állapot. Pl.  
„éppen párváltásban vagyok”.

**randiapp** – okostelefonra telepíthető társskereső  
applikáció

**reggelizde** – reggelizőhely

**templomablak-jelenség** – boros- vagy pálinkáspo-  
háron látható fénytöréses jelenség

**tűzke** – a tűzőgép rövidített megnevezése

**virágda** – virágüzlet, virágos

**zsugorfólia** – csomagolóanyag, amely hő hatására  
szorosan körbevonja a terméket

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent  
az Új magyar szavak szótára című kiadványban  
(IKU-tár). Kapható: [www.e-nyelv.hu/konyvesbolt](http://www.e-nyelv.hu/konyvesbolt).

B. G.

balazsge@due.hu

a gyerekeknek.” A Miskolcra induló és egyre terebélyesebbé váló pedagógusok mozgalmának idejére szervezett, az Uber elleni taxistüntetésre a kormány szinte azonnal reagált, lényegében

Nem a pedagógusok váltak egyre terebélyesebbé, hanem a mozgalmuk. A félreértést az okozza, hogy a tudósító nem akarta megbontani a *pedagógusok mozgalmá* birtokos szerkezetet. A megfelelő szórend ez lett volna: „A pedagógusok(nak) Miskolcra induló és egyre terebélyesebbé váló mozgalmá...”

Szuminak kutya-szittert keresek, aki időnként 1-2, akár 3 napra is tudna rá vigyázni. Nem harap, szobatiszta, nem rág szét semmit, jól kijön a gyerekekkel és a cicákkal is. Honorálás megegyezés szerint, enivalót biztosítok neki, és természetesen bármilyen felmerülő költséget fizetek. Naponta 3x szeret sétáltatni, amúgy alszik, el van, teniszlabdával nagyon szeret játszani, és vihető bárhova (étterem, stb.).



A fenti hirdetményt egy társasház faliújságjáról tulajdonítottam el. A *kutya-szitter* ötletes új szó, nyilván a *bébiszitter* mintájára. A világhálón közel 3000 adatot találtam rá (ott már egybeírják: *kutyaszitter*). Figyelmet érdemel a szöveg néhány bájos alanyváltása, de a szerző nem hivatásos fogalmazó, ne bántuk érte. Inkább kívánjunk egy megbízható kutyaszittert Szuminak és gazdájának!



## Még több vagány fazonok lányoknak é

A több jelző után a jelzett szó nem többes, hanem egyes számban áll: *Még több vagány fazon... Fazonok*-at írni nem vagányság, hanem tudatlanság!

sére sietett. Az 1851. év második felében a nagykorösi református gimnáziumban a magyar és latin nyelv és irodalom tanárává választották. 1860-ban elindította a Szépirodalmi Figyelőt, 1863-ban ismét lapot indított: a Koszorút. Az 1870-es évek során befejezte a Hamlet és a János király fordítását, lefordította Arisztophanész összes művét, elkészült a Bolond Istókkal, valamint megírta az Őszikék című ciklusát, s bevégezte a Toldi-trilógia középső részét, a Toldi szerelmét.

Ezt Arany Jánosról olvashattuk egy napilap évfordulónaptárában. Bár így lett volna! De a Bolond Istók töredékben maradt, Arany csak az első két énekkel készült el, utána nem folytatta. A 200. évforduló közeledtével igyekezzünk jobban elmélyedni nagy költőnk életművében!

Kuba az egyetlen olyan dél-amerikai ország volt, amellyel az Európai Unió nem írt alá együttműködési megállapodást. Az erre vonatkozó tárgya-

Már megint a földrajz! (L. Afrika szarvát a tavaly júniusi számban.) Kuba nem dél-amerikai ország, hanem Karib-tengeri, karibi, esetleg közép-amerikai. Úgy látszik, nem kevesebb, hanem több földrajzóra lenne szükség. De legalább nézzük meg a térképen!

járt, az Előre a múltba az Oscar előszobájáig vezette, A Nílus gyöngye és A rózsák háborúja pedig a dicsérő kritikákon kívül a pénztáraknál is jól teljesített. Súlyos betegsége kerékbe törte karrierjét, de karakterszerepekben ismét kamerák elé áll.

Kathleen Turner amerikai filmszínésznő karrierjét a súlyos betegség valóban derékba törte. A kerékbe törés azonban mást jelent, egy embertelen, már régóta nem alkalmazott kivégzési módot. Ne törjük kerékbe szólásainkat!

Az adatokat gyűjtötte és kommentálta: K. G.